

ANALIZA URBANISTIČKOG PLANIRANJA I PROJEKTOVANJA U SRBIJI SA STANOVIŠTA RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Analiza urbanističkog planiranja i projektovanja u Srbiji sa stanovišta rodne ravnopravnosti

Autorke:

Milana Rikanović
Milena Zindović
Nataša Đurić
Maja Lalić

Dizajn i prelom:

Branko Tmušić

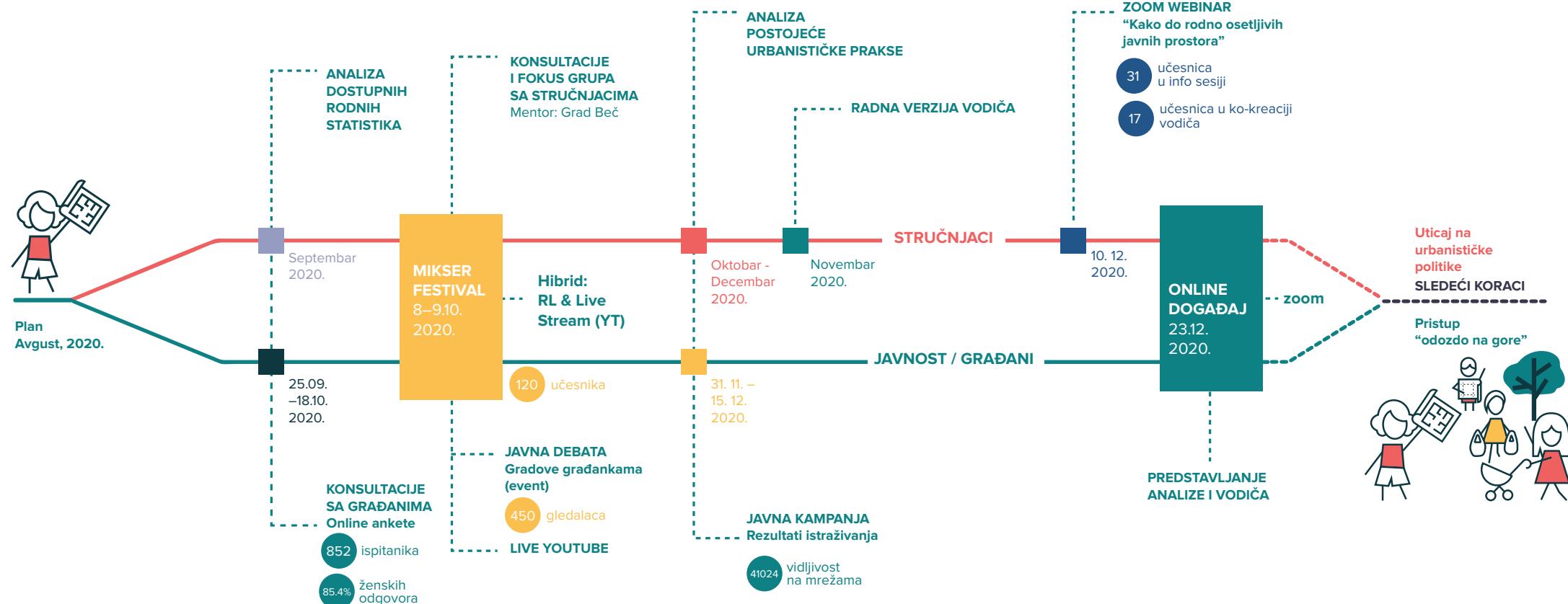
2020.

Ova publikacija je nastala u okviru projekta "Ključni koraci ka rodnoj ravnopravnosti", koji sprovodi Agencija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women), uz finansijsku podršku Evropske unije. Stavovi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autorima i autorkama, i ne predstavljaju nužno stavove UN Women, Ujedinjenih nacija, ili bilo koje druge organizacije pod okriljem Ujedinjenih nacija.

Rodno odgovorno urbanističko planiranje i projektovanje – Analiza

SADRŽAJ

Rodno osetljiva analiza urbanističkog planiranja i projektovanja	3
1 Uvod: Rodno osetljiva analiza urbanističkog planiranja i projektovanja u Srbiji	4
2 Pojmovnik	6
3 Zašto nam je potrebno rodno-odgovorno urbanističko planiranje i projektovanje?	9
4 Lokalni kontekst urbanističkog planiranja i projektovanja	12
4.1 Participativni i rodni elementi u planskoj i urbanističkoj dokumentaciji u Srbiji	13
4.2 Relevantni akteri - nosioci procesa urbanističkog planiranja	14
4.3 Zakonski osnov za urođnjavanje urbanog planiranja i analiza relevantnih akata	14
4.4 Dodatni napor ka rodno-ravnopravnom i participativnom urbanističkom planiranju	18
5 Analiza postojeće prakse urbanističkog planiranja sa stanovišta rodne ravnopravnosti	20
5.1. Proces planiranja	20
5.2 Namene i zoniranje	22
5.3 Gustina izgradnje i urbane tipologije	22
5.4 Urbana mobilnost i saobraćaj	23
5.5 Participacija građana	25
6 Analiza postojeće prakse urbanističkog projektovanja sa stanovišta rodne ravnopravnosti	28
6.1 Funkcije i opremljenost javnih prostora	29
6.2 Pristupačnost	30
6.3 Elementi prirode u javnim prostorima	31
6.4 Bezbednost i sigurnost u javnom prostoru	32
6.5. Dizajn i umetnost u javnom prostoru	34
6.6. Participacija i ko-kreacija u urbanističkom projektovanju	36
7. ZAKLJUČAK	37

1 Uvod: Rodno osetljiva analiza urbanističkog planiranja i projektovanja u Srbiji

Inicijativa „Rodno-osetljivo urbanističko planiranje i projektovanje u Srbiji“ sprovodi se u saradnji Ženskog arhitektonskog društva sa Kancelrijom Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena u Srbiji - UN Women, pod okriljem trogodišnjeg projekta „Ključni koraci ka rodnoj ravnopravnosti u Srbiji“, finansiranog od strane Evropske komisije u okviru Instrumenta za prepristupnu pomoć (IPA) II, kao podrška Vladi Republike Srbije u efikasnoj primeni EU Acquis-a o ravnopravnosti polova i nacionalnog zakona i strategije o rodnoj ravnopravnosti.

Cilj inicijative „Rodno-osetljivo urbanističko planiranje i projektovanje u Srbiji“ je jačanje integrisanih i participativnih pristupa održivom rodno-odgovornom urbanom razvoju omogućavanjem i podržavanjem saradnje i izgradnje kapaciteta urbanih aktera, inovativnih akcija, znanja, razvoja politike i komunikacije u ovoj oblasti. Kako urođnjavanje javnih politika nije samo sebi cilj, već predstavlja horizontalnu strategiju sa ciljem uvođenja rodne perspektive u široki spektar javnih politika, rodno-osetljivi participativni urbani razvoj nije moguće ostvariti isključivo uz podizanje kapaciteta sektorskih stručnjakinja i stručnjaka, već jačanjem političke volje institucija i podizanjem svesti mnogobrojnih aktera urbanog života, pre svega građanki i građana kao krajnjih korisnika prostora, o njihovom pravu na grad, i mehanizmima za ostvarenje tih prava. Mediji su bitna karika u lancu informacija i oblikovanja javnog mnjenja o važnim pitanjima urbane sredine, od globalnih i strateških do komunalnih

i mikro-lokalnih. Stoga se dva ključna rezultata projekta – Analiza urbanističkog planiranja i projektovanja u Srbiji sa stanovišta rodne ravnopravnosti i Vodič ka rodno-osetljivim javnim prostorima - osim stručnjacima i donosiocima odluka, obraćaju i organizacijama civilnog društva, zainteresovanim medijima i samim građanima, a za potrebe sagledavanja rodnih aspekata čitavog niza aktivnosti koje oblikuju naše gradove i otvorene prostore.

Povećanje svesti o ovoj temi kod građana, građanskih i stručnih organizacija i medija doprineće pozitivnom uticaju na institucije u cilju humanizacije i osavremenjivanja tradicionalne urbanističke prakse i pristupa razvoju urbanih sredina.

U cilju boljeg razumevanja specifičnih rodnih uloga i iskustava u urbanom okruženju, posebno sagledavanja subjektivnih doživljaja korisnika i korisnika pri korišćenju javnih prostora, u okviru inicijative “Gradove građankama!” sprovedena je istoimena *online* anketa sa uzorkom od preko 850 ispitanika od kojih 85.4% čine žene, u skladu sa očekivanjima rodno-osetljive komunikacijske kampanje. U oskudici rodno-segregiranih statističkih podataka, rezultati ankete poslužili su višestruko, kao osnova za razvijanje digitalne komunikacione kampanje “Gradove građankama!” za podizanje svesti u javnosti o potrebi za rodno-senzitivnim pristupom pri kreiranju javnih prostora, i kao polazište za razvoj kriterijuma i preporuka Vodiča za rodno-osetljive javne prostore koji je u toku projekta dodatno razvijan sa širom grupom urbanistkinja i arhitektkinja tokom vebinara “Kako do rodno-osetljivih javnih prostora”.

Rodno osjetljiva analiza urbanog planiranja i projektovanja uključuje postojeće lokalne procese i prakse, počev od procesa definisanja odluka i ciljeva, preko konceptualizacije i razvoja planskih rešenja, do uključivanja i učešća javnosti. Mapiranjem postojećih rodnih izazova i praktičnih primera, analizom postojećih politika i smernica, prikupljanjem podataka kroz anketu “Gradove građankama!” i analizom i prezentacijom dostupnih rodnih statistika, uspostavljeni su kriterijumi za pravilnu procenu lokalnih problema i izazova rodno osetljivog urbanog planiranja. Učešće javnosti putem anketa i upitnika takođe je korišćeno za prikupljanje podataka, kao i za analizu učešća žena i ranjivih grupa u javnim događajima vezanim za urbano planiranje. Analiza obuhvata sve relevantne aspekte urbanog planiranja sa fokusom na specifične rodne uloge i iskustva u javnom prostoru, kao vezivnom elementu urbanog tkiva koje omogućava njihovo

preklapanje i interakciju.

Vodič za rodno odgovorno urbanističko planiranje i projektovanje čine preporučeni kriterijumi, mere i alati koji mogu biti korišćeni prilikom izrade ili prilikom evaluacije urbanističke planske i projektne dokumentacije, procesa i rešenja.

Ciljevi analize urbanističko planiranje i projektovanje iz aspekta rodne ravnopravnosti su:

- Povećanje razumevanja i znanja o rodnim aspektima urbanističkog planiranja i projektovanja kod svih zainteresovanih strana (stručnjaka, građana, medija)
- Pojašnjenje i podizanje svesti o specifičnim potrebama žena, ali i drugih grupa korisnika, u urbanoj sredini
- Promocija i podizanje svesti za potrebom uključivanja rodnih perspektiva u urbanističko planiranje i projektovanje
- Analiza primerjivosti i prilagođavanje savremenih urbanističkih metodologija lokalnom kontekstu
- Povećanje kapaciteta urbanista da odgovore na rodne izazove u planiranju i projektovanju javnih prostora
- Ohrabrvanje urbanista, javnih službi i donosilaca odluka da integriru principe urodnjavanja u politike, projekte i programe održivog urbanog razvoja

2. Pojmovnik

Termin na srpskom jeziku

Pojašnjenje

Termin na engleskom jeziku

Rod	Označava društveno uspostavljene uloge, položaj i statuse žene i muškarca u javnom i privatnom životu, a iz kojih usled društvenih, kulturnih i istorijskih razlika proističe diskriminacija zasnovana na biološkoj pripadnosti određenom polju. ¹	Gender
Pol	Reč koja se odnosi na biološke karakteristike lica. ²	Gender, sex
Rodna ravnopravnost	Podrazumeva ravnopravno učešće svih lica bez obzira na rodnu pripadnost u svim oblastima društvenog i privatnog života, kao i njihov ravnopravan položaj, jednake mogućnosti za ostvarivanje svojih prava i jednaku korist od ostvarenih rezultata u skladu sa Ustavom, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonima. ³	Gender
Rodna ravnopravnost u javnim politikama	Podrazumeva da rodna ravnopravnost postaje deo planiranja, izrade i pripreme javnih politika, zakona, programa i mera; Potrebe, prioriteti i specifični položaj žene i muškarca, uključujući ranjive grupe, sistematski se uključuju u javne politike i aktivno se razmatraju njihovi efekti na položaj žene i muškarca, uključujući i ranjive grupe, u svim fazama (planiranja, izrade, pripreme, nadziranja i vrednovanja) i na svim nivoima, uz ravnopravno učešće žena i muškaraca u ovim procesima. ⁴	Gender equality in public policies
Rodna ravnopravnost u prostornim politikama	Eksplicitno uključenje potreba, briga i životnih iskustva žena u oblikovanje pravednijih prostornih politika za građane svih polova, porekla i statusa. ⁵	Gender equality in public policies
Rodna perspektiva	Predstavlja uvažavanje rodnih različitosti u odnosnoj oblasti javne politike. ⁶	Gender perspective
Rodno osetljiv jezik	Govorna i pisana upotreba jezika čiji je cilj da ukaže na jednakost polova. ⁷	Gender sensitive language

¹ [Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016 do 2020 godine](#). Preuzeto 03.12.2020.

² [kao pod 1](#)

³ [kao pod 1](#)

⁴ [kao pod 1](#)

⁵ [Gender Mainstreaming in Urban Development - Berlin Handbook](#)

⁶ [kao pod 1](#)

⁷ [Hristina Cvetinčanin Knežević Jelena Lalatović, Priručnik za upotrebu rodno osetljivog jezika](#)

Termin na srpskom jeziku

Ranjive grupe

Pojašnjenje

Ranjive grupe jesu grupe koje su isključene iz pojedinih ili višestrukih aspekata društvenog života, žive u uslovima siromaštva ili su izložene rizicima da budu isključene i da dospeju u stanju siromaštva.⁸

Urođnjavanje

Urođnjavanje označava uvođenje rodne perspektive u glavne tokove i procese ocenjivanja posledica po žene i muškarce, svih planiranih mera, uključujući propise, politike i programe, u svim oblastima i na svim nivoima. To je strategija kojom pitanja koja se odnose na žene i na muškarce, kao i njihova iskustva postaju integralni deo razvoja, sprovođenja, praćenja i evaluacije politika i programa u svim političkim, ekonomskim i društvenim sferama, tako da žene i muškarci imaju koristi u istoj meri i kako se neravnopravnost ne bi reprodukovala. Konačni cilj je ostvarivanje rodne ravnopravnosti.⁹

Građanska participacija

U društvenim naukama participacija se odnosi se na različite mehanizme kojima javnost može da izrazi mišljenja i vrši uticaj u vezi sa političkim, ekonomskim, upravljačkim ili drugim društvenim odlukama.¹⁰

Gender Mainstreaming

Ko-kreacija

Zajednički razvoj nove vrednosti (koncepti, rešenja, proizvodi, usluge) zajedno sa stručnjacima i / ili zainteresovanim stranama (kao što su korisnici, kupci, dobavljači itd.). Zajedničko stvaranje je oblik zajedničkih inovacija: ideje se dele i unapređuju zajedno.¹¹

Public Participation

(Kulturna) raznolikost

Kulturalna raznolikost se ispoljava kroz originalnost i pluralizam identiteta karakterističnih za grupe i društva koja čine čovečanstvo i neophodna je za ljudski rod kao biodiverzitet za prirodu. Ona predstavlja zajedničko nasleđe čovečanstva i treba da bude priznata i afirmisana za dobrobit sadašnjih i budućih generacija.¹²

Co-creation

(Cultural) Diversity

⁸ Definicija preuzeta sa <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/sr>

⁹ UN Women. Gender Mainstreaming. Preuzeto 11.2.2020

¹⁰ [https://en.wikipedia.org/wiki/Public_participation_\(decision_making\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Public_participation_(decision_making))

¹¹ Handbook of Research on Media Literacy Research and Applications Across Disciplines

¹² Univerzalna deklaracija UNESCO-a o kulturnoj raznolikosti

Termin na srpskom jeziku

Pojašnjenje

Termin na engleskom jeziku

Javni prostor

Javni prostor odnosi se na područje ili mesto koje je otvoreno i dostupno svim građanima, bez obzira na pol, rasu, etničku pripadnost, starost ili socijalno-ekonomski nivo. To su javni prostori za okupljanje i komunikaciju, poput trgova parkova, trotoara i ulica. U 21. veku i virtualni prostori dostupni putem Interneta smatraju se novom vrstom javnog prostora koji razvija društvenu interakciju i mešanje.¹³

Gender

Urbanističko planiranje

Urbanističko planiranje predstavlja skup delatnosti koje se zajednički bave planiranjem naselja, u prvom redu gradova, definišući pravila za izgradnju fizičke strukture, infrastrukture i prostornu distribuciju funkcija čime se određuju opšti pravci urbanizacije, odnosno planiranje razvojnih strategija, prostornih politika i fizičke strukture.

Urban planning

Integrativno urbanističko planiranje

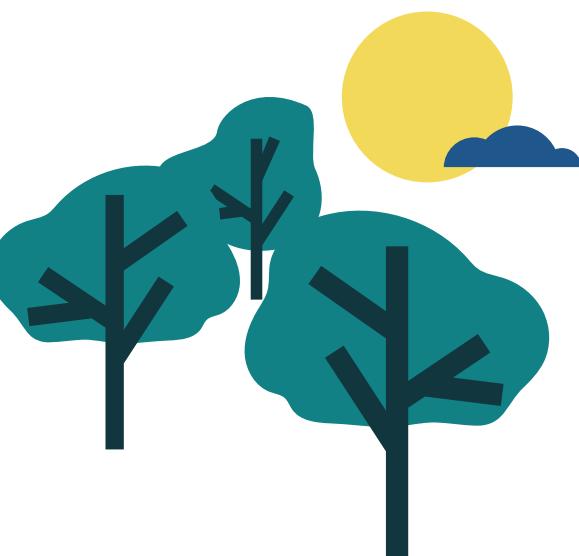
Integrativno urbaističko planiranje je proces kojim se različiti prostorni, politički, društveni, i ekonomski uticaji interdisciplinarno analiziraju kako bi se pronašlo rešenje u svojoj složenosti. Glavni cilj integrisanog urbanog planiranja je „identifikovanje prilika za celokupno rešavanje problema“. ¹⁴

Integrated urban planning

Urbanističko projektovanje

Urbanističko projektovanje je proces oblikovanja fizičkih karakteristika gradova i naselja, kroz arhitektonsko-urbanističku projektnu dokumentaciju. Urbanističko projektovanja obuhvata prostornu distribuciju sadržaja, ispitivanje odnosa objekata i otvorenog prostora, i razradu elemenata oblikovanje i opremanja spoljnjih prostora.

Urban design

¹³ UNESCO » Social and Human Sciences » Good Practices » Inclusion Through Access to Public Space

¹⁴ Too Big: Rebuild by Design: A Transformative Approach to Climate Change, Henk Ovink and Jelte Boeijenga Nai010 Publisher

3 Zašto nam je potrebno rodno-odgovorno urbanističko planiranje i projektovanje?

Žene u Srbiji, prema svim dostupnim podacima, iako čine većinu stanovništva, žive lošije nego muškarci. Žene čine većinu u kategorijama siromašnih, nezaposlenih, finansijski zavisnih i osoba sa invaliditetom. Žene su ređe vlasnici nad zemljištem i nekretninama, daleko ređe imaju vozačke dozvole i pristup sopstvenom vozilu. Žene u Srbiji češće ostaju kod kuće sa decom, preuzimaju većinu neplaćenog rada u domaćinstvu, kao i brigu o deci ili starijim članovima porodice. To znači da su upravo žene više pogodene lošim javnim prevozom, neadekvatnom dostupnošću javnih usluga, ili nedostajućom infrastrukturom.

Usled tradicionalnih rodnih uloga i socio-ekonomski nepovoljnijeg položaja, žene su takođe više pogodene posledicama klimatskih promena. Širom sveta posledice klimatskih promena više pogađaju zdravlje žena, njihovu mugoćnost da dođu do hrane i piјaće vode, i izlazu ih pojačanoj opasnosti od siromaštva i nasilja. Globalni Pariski sporazum o akciji za zaštitu klime definije posebne odredbe kako bi se obezbedila dodatna podrška ženama u suočavanju sa izazovima klimatskih promenama.

U preambuli ovog sporazuma istaknut je značaj potrebe da se, prilikom uvođenja mera koje za cilj imaju umanjenje posledica klimatskih promena, vodi računa o drugim obavezama koje, kao društvo, imamo prema ranjivim grupama. Potpisnice Pariskog sporazuma imaju obavezu da promovišu i uzmu u obzir ljudska prava, pravo na zdravlje, prava autohtonog stanovništva, lokalnih zajednica, migranata, dece, osoba sa invaliditetom i ljudi u ranjivim situacijama, kao i rodnu ravnopravnost, osnaživanje žena i međugeneracijsku ravnopravnost.¹⁵

Postojeće nejednakosti, između ostalog, posledica su i činjenice da se žene ređe nalaze na pozicijama moći, odnosno donosilaca odluka. Statistike o broju žena na vodećim pozicijama u lokalnim samoupravama u Srbiji pokazuju mali broj žena na ključnim pozicijama donosilaca odluka. 2017. godine na samo 6,6% pozicija predsednika/ce opštine ili gradonačelnika/ce su bile žene, a 31,2% lokalnih skupština u opština i gradovima su činile odbornice. Sa druge strane, na administrativnim poslovima u opštinama i gradovima većina zaposlenih su žene.

15 Tekst Pariskog sporazuma dostupan na: https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf <https://www.bbc.com-serbian/lat/srbija-52974295>

U februaru 2020. godine, Skupština Srbije usvojila je izmene Zakona o izboru narodnih poslanika i Zakona o lokalnim izborima koje, pored ostalih izmena, predviđaju povećanje zakonskog minimuma - najmanjeg neophodnog broja žena na izbornim listama - sa trećine na 40%, međutim, bez obzira na sve progresivnije zakone, analitičari¹⁶ smatraju da su žene u Srbiji i dalje na marginama odlučivanja u politici, što je naročito izraženo na lokalnom nivou.

Metode urodnjavanja kao strategije već su poznate u različitim aspektima državne uprave. Rodno-odgovorno budžetiranje je zakonska obaveza za jedinice lokalne samouprave u Srbiji, dok se važećom Uredbom o metodologiji upravljanja javnim politikama, analizi efekata javnih politika i propisa i sadržaju pojedinačnih dokumenata javnim politika uvode alati poput rodno-osetljivih pokazatelja učinka, kada se razmatra definisanje ciljeva javnih politika i testa rodne ravnopravnosti prilikom analize efekata javnih politika. Ujedinjene Nacije definišu urodnjavanje kao proces procene posledica svake planirane aktivnosti na žene i muškarce, uključujući zakonodavstvo, politike i programe, u svim oblastima i na svim nivoima. Radi se o strategiji kojom se ženska, kao i muška, iskustva i potrebe koriste kao ulazni podaci za oblikovanje, implementaciju, monitoring i evaluaciju mera i programa u svim političkim, ekonomskih i društvenim sferama, kako bi žene i muškarci imali jednaku korist od istih, a nejednakost se ne bi dalje produbljivala. Krajnji cilj, dakle, je rodna ravnopravnost.

Urodnjavanje planske i tehničke dokumentacije podrazumeva definisanje cilja i sredstava koje usmeravaju, određuju ili garantuju da se kroz celukupan planski i projektanski proces neće zanemariti specifične potrebe različitih društvenih grupa, a sa ciljem planiranja i izgradnje grada koji je po meri građanki i građana. To podrazumeva da se specifične promene uzimaju u obzir u svim fazama izrade plana ili projekta, od definisanja ciljeva do evaluacije realizovanih rešenja. Urodnjavanje, da bi u potpunosti zaživelo, zahteva određenu promenu stavova, institucija, ponašanja i procesa, koji sačinjavaju uobičajenu praksu. Ovo se postiže analizama, zagovaranjem, promocijom, umrežavanjem, projektnim menadžmentom baziranim na rezultatima i kvalitetnim upravljanjem informacijama i komunikacijama.

Iako su ređe na pozicijama moći, žene su značajni nosioci

promena u društvu. Bilo da se radi zaštiti životne sredine, zaštiti zdravlja ili drugim društvenim temama, žene su spremnije da menjaju svoje navike, ponašanje i očekivanja zarad dobrobiti cele zajednice. Žene, kao agenti promene, spremnije su i da o društvenim temama koje smatraju važnim pričaju sa svojom porodicom i okolinom, u cilju ostvarivanja šire društvene akcije. Stoga ohrabruje činjenica da, iako je broj žena i muškaraca sa urbanističkom licencom u Srbiji gotovo izjednačen, iz prakse znamo da su žene brojnije među zaposlenima u urbanističkim preduzećima, kao i da je veći broj žena među arhitektama sa urbanističkim licencama.

4 Lokalni kontekst urbanističkog planiranja i projektovanja

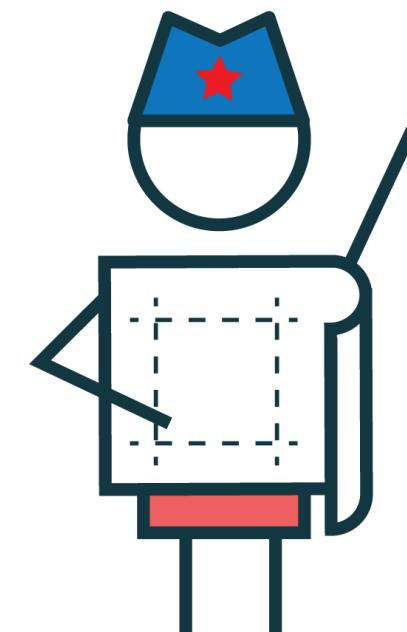

4 Lokalni kontekst urbanističkog planiranja i projektovanja

Urbanistička praksa u Srbiji, kao i celo društvo, pretrpela je značajne promene u tranziciznom periodu iz socijalističke Jugoslavije do današnje kapitalističke Srbije. Nakon Drugog svetskog rata, Jugoslavija je ušla u period izgradnje i obnove zemlje, u kome je urbanističko planiranje imalo ključnu ulogu u formiraju novog pristupa razvoju gradova. Socijalistička ideologija prihvatiла је CIAM-ове¹⁷ ideje i teorije o gradu zasnovane na funkcionalnosti i tehnoloшком napretku. Na osnovu ovih ideja planirani su, a potom i realizovani, Novi Beograd i Novi Zagreb, kao i mnogi manji i veći kompleksi u gradovima širom Jugoslavije. U takvom okruženju, urbanističko planiranje bila je jedna od osnovnih razvojnih disciplina, u saglasnosti sa ambicioznim državnim građevinskim poduhvatima. Urbanisti su radili u velikim javnim preduzećima, koja su se jedina bavila oblikovanjem novih vizija gradova. Urbanistička profesija bila je cenjena i nezavisna, a planski sistem rigidan i sistematican. Socijalističko urbanističko planiranje pratilo je metodologiju koja je uključivala istraživanje, preliminarno prikupljanje podataka i formulisanje planskog programa pre započinjanja samo procesa planiranja. Iako je opšti pristup bio "odozgo na dole", postojao je određeni nivo participacije građana, uglavnom realizovan kroz mesne zajednice. Zaštita javnog interesa, osnovni cilj svakog

urbanističkog procesa, bio je u socijalističkoj Jugoslaviji opšte prihvaćen zajednički cilj i države i njenih građana: zemljište je bilo u javnoj (državnoj) svojini, kao i privreda, a termin "privatno" bio je više upotrebljavani u smislu načina korišćenja nego u smislu svojinskih odnosa. Zaštita zajedničkog ili javnog interesa je bila u srži državne ideologije, te se stoga urbanističko planiranje više bavilo organizacijom i korišćenjem prostora, umesto njegovom zaštitom.

Tokom 80-tih i 90-tih, sa početkom krize u Jugoslaviji, a kasnije i u Srbiji, i urbanističko planiranje je bilo pogođeno. Iako su javna urbanistička preduzeća i dalje funkcionalala, država više nije ambiciozno gradila, a većina tadašnjih vizija za gradove ostala je samo na papiru. Takođe, započet je proces tranzicije od javnog ka privatnom vlasništvu, dok su u isto vreme gradovi rasli usled velikog priliva izbeglica iz ratom zahvaćenim područja, ali i migracije stanovništa iz ruralnih područja. Urbanističko planiranje i razvoj gradova nisu se adaptirali na promenjene okolnosti, što je otvorilo put novim urbanističkim fenomenima poput "divlje gradnje", odnosno izgradnje bez dozvole.

¹⁷ CIAM (franc. Congrès internationaux d' architecture moderne — Međunarodni kongres moderne arhitekture) bio je organizacija osnovana 1928. godine i rasformirana 1959. godine. Ona je zaslužna za seriju kongresa i događaja širom sveta, na kojima su učestvovali najeminentniji savremeni arhitekti. Cilj je bila popularizacija ideja modernog pokreta u arhitekturi u svim njenim domenima (pejzažna arhitektura, urbanizam, industrijski dizajn itd.).

Opšta podela dokumenata iz oblasti prostornog i urbanističkog planiranja prepoznaće:

- planske dokumente - prostorne i urbanističke planove
- dokumente za sprovođenje prostornih planova,
- urbanističko - tehničke dokumente,
- strategija održivog urbanog razvoja Republike Srbije i
- nacionalna arhitektonska strategija.

Prostorni planovi mogu biti:

- prostorni plan Republike Srbije,
- regionalni prostorni plan,
- prostorni plan jedinice lokalne samouprave i
- prostorni plan područja posebne namene.

Urbanistički planovi dele se na:

- generalni urbanistički plan,
- plan generalne regulacije i
- plan detaljne regulacije

Intenziviranje privatnih investicija u stanogradnju, smanjenje ili potpuni nedostatak javnih investicija, kao i činjenica da se urbanističkim planiranjem u Srbiji i dalje uglavnom bave velika, nefleksibilna i spora javna preduzeća, rezultiraju disbalansom između potreba, želja i realnosti urbanističkog planiranja. Zahtevi donosilaca odluka i investitora za više fleksibilnosti i brzine kako bi se omogućilo više izgradnje i investicija pokazuju se pogubnim za urbanističku praksu, koja je još uvek bazirana na sporom, nefleksibilnom i autoritativnom pristupu koji je odlikovao socijalistički urbanizam. U pokušaju da se prilagodi promenljivim zahtevima tržišta, planski sistem identifikovan je građane i njihove potrebe, odnosno upravo javni interes koji bi trebalo da štiti, kao prepreku ili višak u planskom procesu. Javna participacija je retka i neželjena od strane većine institucija, ne postoji poverenje između građana i institucija, a javni prostori su svedeni na minimum. U tekućoj borbi između javnog interesa i profita u Srbiji, trenutno je profit u boljoj poziciji.

U takvom okruženju, gde se retko uzimaju u obzir čak i osnovne prostorne potrebe, lako je prenebregnuti potrebe i zahteve manjinskih i ranjivih grupa. Usled patrijarhalne tradicije i kulture, ženske potrebe se takođe posmatraju kao zahtev manjine ili površni zahtev koji ne treba smatrati prioritetom. Teme rodne ravnopravnosti i rodno odgovornog urbanističkog planiranja opisuju se kao "lepe" ili "dodatne", u poređenju sa temama poput ozakonjenja ili infrastrukturnog opremanja naselja. Stoga su često odbačene, da čekaju neku bolju i svetliju budućnost.

Nakon 2000. godine Srbija i zvanično menja svoju državnu ideologiju u kapitalističku, reformišući socijalističke institucije u novi demokratski poredak. Ostaci javne svojine – industrijski kompleksi, poslovne zgrade i zemljište, ubrzano se privatizuju. Tranzicija je pogodila urbanističko planiranje i u smislu izmena u planskom sistemu, planskoj metodologiji, kao i u očekivanim namenama zemljišta. Povećan obim izgradnje bez dozvole, kao i uticaj privatnih investitora na oblikovanje grada, povećali su potrebu za zaštitom javnog interesa i očuvanjem resursa. Serija reformi planskog sistema započeta je sa ciljem uspostavljanja kontrole nad započetim urbanim procesima, ali je nejasno da li je trebalo da reforme poboljšaju kvalitet planova ili samo ubrzaju njihovo donošenje. Poslednje reforme iz 2009. i 2015. godine dodatno su transformisale planski sistem uvodeći nove tipove regulacionih planova i menjajući plansku metodologiju.

4.1 Participativni i rodni elementi u planskoj i urbanističkoj dokumentaciji u Srbiji

Planska i urbanistička dokumentacija u Srbiji je zakonski podeljenja na strateške i urbanističke planove, koji na različitim nivoima definišu razvojne ciljeve i prostorno-tehnička rešenja koja su od uticaja na dalju urbanizaciju i život ljudi.

Strateško prostorno i urbanističko planiranje – Podrazumeva izradu strateških planova kojima se usmerava opšti razvoj naselja. U ovu kategoriju spadaju Prostorni plan koji predstavlja jedini strateški dokument za ruralne sredine i Generalni urbanistički plan koji se izrađuje samo za gradske sredine i definiše ciljeve i vizije razvoja naselja. Strateški planovi se izrađuju za definisan planski horizont, najčešće od 20 godina. Principi razvoja prostora postavljeni generalnim urbanističkim planom mogu imati različite posledice na kvalitet života različitih društvenih grupa, te je neophodno sagledavanje njihovih različitih potreba već u ovoj fazi planiranja jer se ova planska dokumenta teško i retko menjaju.

Prostorno i urbanističko planiranje u savremenoj praksi u Srbiji je zadržalo tradicionalni proces kojim definiše ciljeve razvoja na osnovu opšтиh statističkih podataka i smernica koje izdaju specijalizovane službe i institucije na državnom i lokalnom nivou. Realno sagledavanje specifičnih potreba različitih društvenih grupa interaktivnim i interdisciplinarnim pristupom izostaje.

Promena procesa planiranja od specijalističkog ka integrativnom i interaktivnom je neophodna sa ciljem da se u planiranje i evaluaciju urbanog razvoja uvedu i alati koji će planska rešenja korigovati sa stanovišta rodne ravnopravnosti kao i potreba drugih manjinskih i ranjivih grupa. Generalnim urbanističkim planovima određuju se budući principi i vizija razvoja naselja, i neophodno je da se na ovom stepenu planiranja grada definišu i uključe sve zainteresovane strane.

Regulaciono urbanističko planiranje – podrazumeva izradu regulacionih planova kojima se definišu konkretna pravila izgradnje i uslovi uređenja prostora i obuhvata planove generalne i detaljne regulacije. Regulacioni planovi definišu pravila i uslove uređenja prostora u okviru definisanog obuhvata. Plan generalne regulacije se izrađuje za celokupno administrativno područje grada, dok se Planovi detaljne

regulacije izrađuju za područja za koja je neophodna detaljnija prostorna analiza. Regulacioni planovi nemaju definisan planski horizont i češće podležu izmenama.

Regulacioni planovi operacionalizuju strateške vizije i smernice iz generalnog urbanističkog plana u konkretna prostorna rešenja. Ovim planovima se definišu namene i dimenzije prostora, uslovi i parametri izgradnje za javne i ostale funkcije i prostore. Dimenzije i mreža javnih prostora, planirana količina zelenila, dozvoljene namene, mreža javnih ustanova, saobraćajna mreža, pa i građevinske linije i oblikovanje objekata, treba da budu definisane regulacionim planovima. U njihovoj izradi, pored urbanista, učestvuje i čitav niz javnih institucija i preduzeća koja svojim uslovima i zahtevima oblikuju planska rešenja. Regulaciona planska dokumenta u Srbiji ne sadrže rodne elemente.

Participacija građana je zastupljena samo na informativnom i eventualno konsultativnom nivou kroz procedure ranog javnog uvida, javnog uvida u nacrt plana i javnu sednicu što je zakonski definisani minimum učešća građana u planskoj proceduri.

Kvalitativnije učešće javnosti u postupku izrade i donošenja plana, uvodjenje rodne dimenzije i sagledavanje različitih potreba specifičnih i ranjivih društvenih grupa je ključno na ovom nivou planiranja jer se planom definisana rešenja ne mogu menjati daljom razradom kroz urbanističko ili arhitektonsko projektovanje

4.2 Relevantni akteri - nosioci procesa urbanističkog planiranja

Zakonom o planiranju i izgradnji imenovani su svi relevantni učesnici u postupku planiranja, projektovanja i izgradnje kao i njihove uloge i trenutak uključivanja u postupak.

Kategorije učesnika u procesu urbanističkog planiranja a u odnosu na ulogu koju imaju u procesu:

Aktivno učešće građana i rodne i inkluzivne perspektive za sada nemaju svoje mesto u instucionalizovanom planskom procesu, ali postoje osnovi za njihovo uvođenje i primenu u čitavom nizu važećih zakonskih i strateških dokumenata.

4.3 Zakonski osnov za urodnjavanje urbanog planiranja i analiza relevantnih akata

Zakonska i strateška dokumenta koja se bave prostornim politikama i definišu pravila vezana za planiranje i izgradnju javnih prostora u Srbiji ne prepoznaju rodno odgovorno planiranje i projektovanje javnih prostora. Specifičnost u potrebama različitih društvenih i socijalnih grupa u odnosu na prostor prepoznaju samo kroz javnost donošenja odluka i mogućnost participativnih procesa.

Osnova za uvođenje procesa urodnjavanja u urbanističku i arhitektonsku praksu može se tražiti u sledećim zakonskim rešenjima u kojima se navodi participacija građana i integrativni urbanizam:

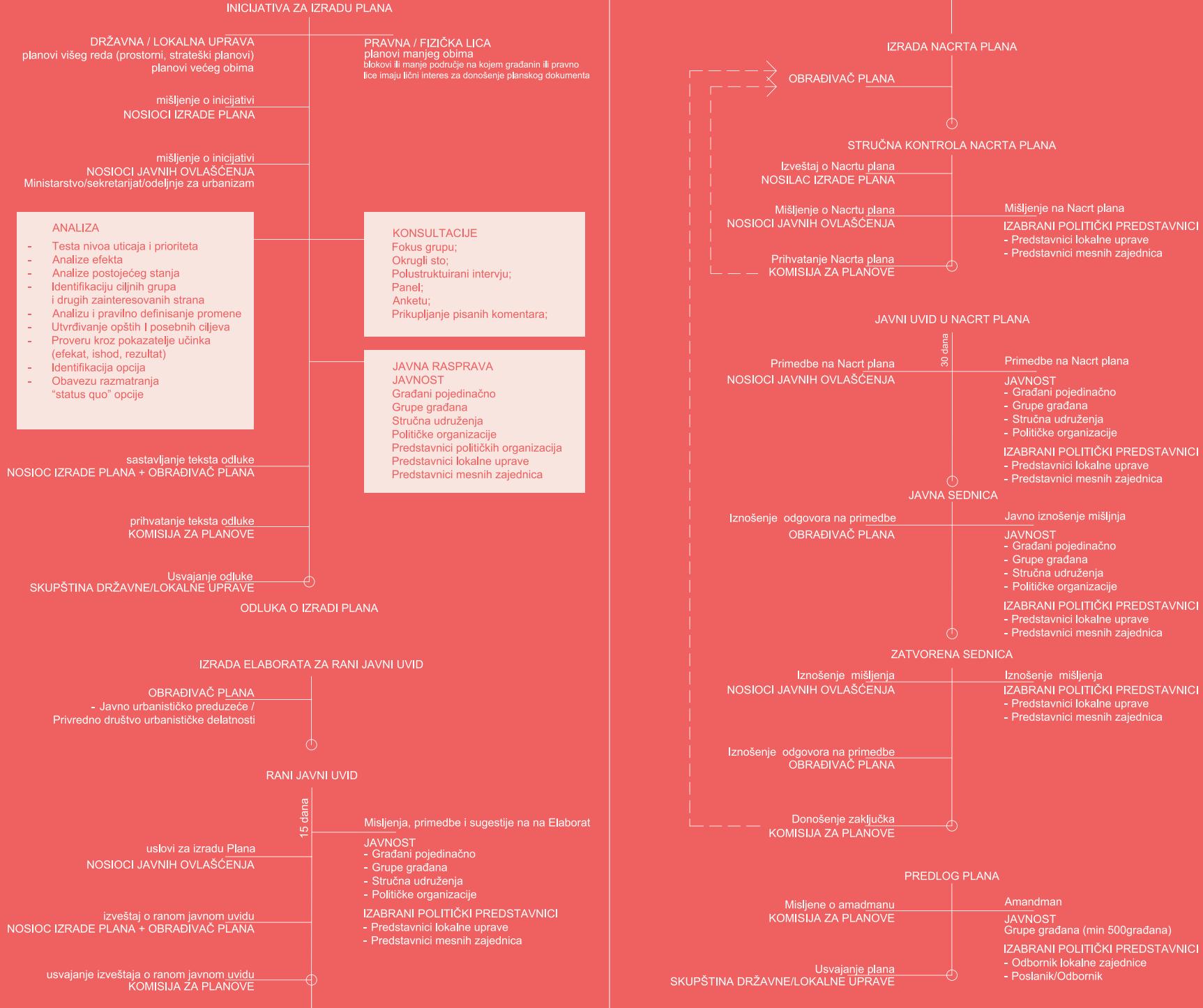
Zakon o ravnopravnosti polova je krovni zakonodavni osnov za sprovođene rodne ravnopravnosti u javnim politikama u Srbiji

Strategija razvoja za rodnu ravnopravnost za period od 2016 do 2020 godine je doneta zajedno sa akcionim planom za period od 2016 do 2018 godine ali nije donet akcioni plan za period do 2020. godine.

Zakon o planskom sistemu (reč građanin se pojavljuje na 5 mesta, rodna ravnopravnost na 1 mestu)

Zakonom o planskom sistemu definiše se sistem donošenja razvojnih planova po svim nivoima vlasti kao i uloga svih učesnika u planskom postupku. Zakon učešće građana u izradi razvojnih planova prepoznaće kroz pokretanje inicijative i obavezu predstavljanja nalaza sprovedene analize efekata koja je deo postupka pri donosenju planskih dokumentata. Rodna ravnopravnost je navedena u načelima upravljanja sistemom javnih politika kao načelo Integralnosti i održivog rasta i razvoja u članu 3, stav 14:

3.14 načelo integralnosti i održivog rasta i razvoja, koje podrazumeva da se prilikom izrade i sprovođenja planskih dokumenata uzimaju u obzir zahtevi zaštite životne sredine, borbe protiv klimatskih promena, ublažavanje efekata klimatskih promena i prilagođavanja klimatskim promenama, sprečavanja prekomernog korišćenja prirodnih resursa, povećanja energetske efikasnosti i iskorišćavanja obnovljivih izvora energije i smanjenja emisija gasova sa efektom "staklene bašte", njihovi efekti na društvo, posebno na lokalne zajednice, njihov razvoj i posebnosti, osetljive kategorije stanovništva, rodnu ravnopravnost, kao i borbe protiv siromaštva.

Uredba o metodologiji upravljanja javnim politikama, analizi efekta javnih politika i propisa i sadržaja pojedinačnih dokumenata javnih politika

(reč građanin se pominje 7 puta, podna ravnopravnost se spominje 9 puta)

Uredba koji jasno definiše metodologiju, korake, kriterijume i modele vrednovanja u skladu sa kojima se donose zakonska ali i planska dokumenta.

Ovaj dokument bi kvalitativno trebao da utiče na izmenu planskog postupka jer uvodi jasan metodološki proces za utvrđivanja ciljeva, definisanje efekata i sprovođenja postupka usvajanja dokumenta javne politike, pa samim tim i urbanističkog plana.

Uredba uvodi između ostalog obavezu izrade:

- Testa nivoa uticaja i prioriteta
- Analize efekta
- Analize postojećeg stanja
- Identifikaciju ciljnih grupa i drugih zainteresovanih strana
- Analizu i pravilno definisanje promene
- Utvrđivanje opštih i posebnih ciljeva
- Proveru kroz pokazatelje učinka (efekat, ishod, rezultat)
- Identifikacije opcija
- Obavezu razmatranja "status quo" opcije

U analizi efekta na društvenu zajednicu, Uredba precizno definiše obavezu utvrđivanja efekata javnih politika u odnosu na različite kategorije stanovništva, a naročito na ranjive grupe čija se situacija može pogoršati usled sprovođenja mera javne politike, kao i na ostvarivanje principa rodne ravnopravnosti.

Uredbom se definiše i obaveznost izveštavanja o nalazima analize kao i sporvođenje konsultacija i javne rasprave pre usvajanja dokumenta. Navodi da se postupak konsultacija koji se sprovodi u svim fazama rada na planskom dokumentu (od izrade analize do usvajanja plana) i definiše način korišćene tehnike kao:

- 1) Fokus grupu;
- 2) okrugli sto;
- 3) polustrukturirani intervju;
- 4) panel;
- 5) anketu;
- 6) prikupljanje pisanih komentara.

Iako je uredba široko postavljena sa ciljem definisanja metodologije usvajanja strateških, planskih i zakonskih dokumenta u Prilogu 11 – Oblasti planiranja i sprovođenja javnih politika navodi "urbanizam, prostorno planiranje i građevinarstvo" kao oblast obavezne primene.

Zakon o lokalnoj samoupravi

(reč građanin se pojavljuje na 49 mesta, rodna ravnopravnost se ne spominje)

Princip neposrednog učešća građana u odlučivanju navodi se kroz oblik inicijative, zbora građana i amandman.

Izmene zakona o lokalnoj samoupravi iz 2018, koje su donete kao posledice usvajanja Zakona o potvrđivanju dodatnog protokola Evropskoj povelji o lokalnoj samoupravi o pravu da se učestvuje u poslovima lokalnih vlasti, u članu 11 navode daje Statutom, kao najvišim upravnim aktom jedinice lokalne uprave, potrebno urediti između ostalog u "uslove za ostvarivanje oblika neposredne samouprave, sprovođenje obaveznog postupka javne rasprave prilikom pripreme statuta, budžeta (u delu planiranja investicija), strateških planova razvoja, utvrđivanja stope izvornih prihoda, prostornih i urbanističkih planova."

Na osnovu gore navedenog sagledava se da je lokalna uprava u obavezi da obavi javnu raspravu o razlozima, ciljevima i uslovima za donošenju Odluke i izrade strateških ali i urbanističkih planova, što je nužnost primene odredbi iz prethodno navedene Uredbe o metodologiji upravljanja javnim politikama preduslov, ali i zakonska obaveza za kvalitativnu promenu ustaljenog postupka urbanističkog planiranja i projektovanja.

Zakon o lokalnoj samoupravi navodi i mesne zajednice kao subjekti opštinske uprave koje imaju svoje nadležnosti i fizičke prostore, koje se preko Opštinskih uprava mogu aktivirati u procesima participacije i komunikacije sa građankama i građanima.

Zakon o planiranju i izgradnji

(reč građanin pojavljuje na 3 mesta, participacija i rodno odgovorni princip se ne spominju)

Potrebu uvodjenja savremenih modela i alata u urbanističko planiranje Zakon o planiranju i izgradnji naznačava u članu 3 koji definiše da se planiranje, uređenje i korišćenje prostora zasniva između ostalog i na sledećim načelima:

- održivog razvoja kroz integralni pristup u planiranju;
- ravnomernog teritorijalnog razvoja;
- racionalnog korišćenja zemljišta podsticanjem mera urbane i ruralne obnove i rekonstrukcije;
- racionalnog i održivog korišćenja neobnovljivih resursa i optimalnog korišćenja obnovljivih resursa;
- usaglašenosti sa evropskim propisima i standardima iz oblasti planiranja i uređenja prostora;

- unapređenja i korišćenje informacionih tehnologija koje doprinose boljoj efikasnosti i ekonomičnosti rada javne uprave na poslovima izgradnje;
- učešća javnosti;
- očuvanja običaja i tradicije;
- očuvanja specifičnosti predela;
- horizontalne i vertikalne koordinacije.

Navedeni član definiše i održivi razvoj kao usklađivanje ekonomskih, društvenih i ekoloških aspekata razvoja, racionalno korišćenje neobnovljivih i obezbeđenje uslova za veće korišćenje obnovljivih resursa, što sadašnjim i budućim generacijama omogućava zadovoljavanje njihovih potreba i poboljšanje kvaliteta života.

Ovaj član zakona jasno pokazuje strateško usmerenje kao integrativnom i održivom urbanom razvoju, što podrazumeva uključenje društvenih, ali i kulturnih aspekata planiranja urbanog razvoja, kao i aktivno učešće javnosti. Na tim postulatima može se zasnovati i izmena podzakonskih akata kojom bi se definisala obavezna primena rodne perspektive, odnosno uključivanja građanki i građana u donošenje odluka vezanih za urbani razvoj, te jasno propisao postupak prepoznavanja i uključivanja potreba različitih društvenih grupa u urbanističke planove.

Strategija održivog urbanog razvoja Republike Srbije do 2030 godine

(participacija se pominje 39 puta, žene kao društvena grupa specifičnih potreba samo jednom)

Strategija održivog urbanog razvoja rodnu ravnopravnost ne prepoznaće kao parametar koji je potrebno posebno analizirati ili uključiti tokom definisanja prostornih politika ili pravaca razvoja urbanih sredina.

Participativni procesi građanstva i prepoznavanje specifičnih potreba ranjivih društvenih grupa u postupku tokom donošenja planova razvoja, strateških planova kao i urbanističkih planova navode se u Strategiji kao pozitivne i kao nešto o čemu treba posebno raditi da bi se usavršile i osavremenila postojeće prakse koje participativni procesi i sagledavanje različitih potreba zasnivaju samo na javnosti i uslovima socijalnih institucija.

5 РОДНА РАВНОПРАВНОСТ

11 ОДРЖИВИ ГРАДОВИ ИЗАЈЕДНИЦЕ

2030 Agenda održivog razvoja Ujedinjenih Nacija

Republika Srbija potpisnica je Agende održivog razvoja Ujedinjenih Nacija do 2030, koja navodi poželjne pravce i ciljeve razvoja planete uz socijalno-demografske ciljeve, kao što su rodna ravnopravnost, smanjenje nejednakosti i zajedništvo u ostvarenju ciljeva. Agenda detaljno razrađuje i ciljeve koji vode ka održivom gradu i ljudskim zajednicama i svakako mogu biti osnov za osavremenjavanje tradicionalnog procesa planiranja i projektovanja.

Ciljevi projekta Gradove građankama! u saglasnosti su sa četiri od 17 ciljeva održivog razvoja, definisanih na Konferenciji Ujedinjenih nacija o održivom razvoju u Rio de Janeiru 2012, kao odgovori na alarmantne ekološke, političke i ekonomiske izazove sa kojima se suočava planeta.

Cilj 5: Rodna ravnopravnost: Postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i devojčice. Osnajivanje žena i promovisanje rodne ravnopravnosti je od suštinskog značaja za brže postizanje održivog razvoja. Ukipanje svih oblika diskriminacije žena i devojčica ne samo da je osnovno ljudsko pravo, nego ima višestruki efekat na druga područja razvoja. Podciljevi cilja 5 kojih se naročito dotiče Vodič za rodno-osetljive javne prostore:

5.5 Osigurati potpunu i delotvornu participaciju, kao i jednake mogućnosti za liderstvo žena na svim nivoima donošenja odluka u političkom, privrednom i javnom životu.

5.c Usvojiti i ojačati dobre politike i primenjive zakone i propise za unapređenje rodne ravnopravnosti i osnaživanje svih žena i devojčica na svim nivoima.

Cilj 11: Učiniti gradove naselja održivim, inkluzivnim, bezbednim i otpornim na klimatske promene i druge izazove.

Učiniti gradove bezbednim i održivim znači obezbediti sigurno i pristupačno stanovanje i uređenje siromašnih naselja. Isto tako, podrazumeva i investicije u javni prevoz, veći broj zelenih površina i bolje urbanističko planiranje i upravljanje na način koji omogućava učeće i angažovanje svih.

Podciljevi cilja 11 kojih se dotiče Vodič za rodno-osetljive javne prostore:

11.3 Unaprediti urbanizaciju i kapacitete za participativno, integralno i održivo planiranje i upravljanje ljudskim naseljima.

11.6 Smanjiti negativan uticaj gradova na životnu sredinu

11.7 Omogućiti univerzalan pristup bezbednim zelenim i javnim površinama

Cilj 13: Akcija za klimu: Preduzeti hitnu akciju u borbi protiv klimatskih promena i njihovih posledica

Emisije gasova sa efektom staklene bašte su u porastu, i danas su za 50% veće nego 1990. godine. Globalno zagrevanje uzrok je dugotrajnih promena klimatskog sistema, što može dovesti do nepovratnih posledica ako odmah ne preduzmemo kolektivne mere i korake ka jačanju otpornosti ugroženih područja (kao i svih ostalih delova planete, ključujući i gradove), povećanju informisanosti i integrisanju odgovarajućih mera u nacionalne politike i strategije.

Podciljevi cilja 13 koje dotiče rodno-osetljivo urbano plairanje i projektovanje:

13.2 Integrirati mere vezane za klimatske promene u nacionalne politike, strategije i planiranje

13.3 Poboljšati obrazovanje, podizanje svesti i ljudske i institucionalne kapacitete za ublažavanje klimatskih promena i prilagođavanje, smanjenje njihovog uticaja i rano upozoravanje

13 АКЦИЈА ЗА КЛИМУ

17 ПАРТНЕРСТВОМ ДО ЦИЉЕВА

Cilj 17: Partnerstvom do ciljeva: Ojačati sredstva primene i revitalizovati globalno partnerstvo za održivi razvoj.

Razvoj i dostupnost tehnologije i znanja važni su za razmenu ideja, znanja i unapređenje inovacije, dok su jačanje globalne solidarnosti i integrisani pristup značajni za istovremeni napredak na više ciljeva.

Podciljevi cilja 17 koje dotiče rodno-osetljivo urbano plairanje i projektovanje:

Partnerstva između više zainteresovanih strana

17.16 Unaprediti globalno partnerstvo za postizanje održivog razvoja, upotpunjeno višestranim partnerstvima koja mobilisu i dele znanja, stručnost, tehnologiju i finansijska sredstva, kako bi se pružila podrška za postizanje ciljeva održivog razvoja u svim zemljama, a posebno u zemljama u razvoju

17.17 Podržati i promovisati delotvorna javna, javnopravatna partnerstva i partnerstva civilnog društva, izgrađena na iskustvima i strategijama pronalaženja resursa za partnerstva

4.4 Dodatni napori ka rodno-ravnopravnom i participativnom urbanističkom planiranju

- Vodič za participaciju u planiranju urbanog razvoja**

Republika Srbija je podržala izradu ovog vodiča, izdatog 2013. godine. Vodič jasno definiše i razrađuje participativne procese, u izradi vodiča je aktivno učestvalo 8 uprava gradova i opština iz Srbije (Kragujevac, Kraljevo, Kladovo, Despotovac, Užice, Smederevo, Aranđelovac, Majdanpek), zajedno sa Ministarstvom građevinarstva i urbanizma i Stalnom konferencijom gradova i opština Srbije, ali se od 2013. godine od kad je Vodič izdat do danas participativni proces nije ugradio u proces i postupak planiranja i upravljanja javnim prostorima u Srbiji.

Vodič razrađuje participativni postupak i definiše realni model koji je se može ugraditi u postupak izrade plana ili projektovanja i izgradnje javnih prostora, ali se ni on posebno ne bavi rodnim i socijalnim kategorijama tokom sprovođenja participacije.

Vodič analizira polje primene, učesnike kao i formalni i neformalni postupak participacije. Daje konkretnе korake u procesu participacije kroz "nivoе participacije" i vezuje ih za ciljeve.

pasivni - prijem informacija (javni uvid i prezentacija planske i urbanističke dokumentacije) koji za cilj ima da obezbedi objektivnu informaciju kako bi se razumeli problemi, alternative, prednosti i mogućnosti;

konsultacije - (javna rasprava nakon obavljenog javnog uvida, sastanci i sl. koje za cilj imaju dobijanje povratne informacije kroz direktni rad sa različitim akterima, kako bi se obezbedilo razumevanje i sagledavanje viđenja i aspiracija;

Interaktivni - (radionice, pregovaranje, medijacija i dr. kojima se postiže partnerstvo u svakom od aspekata odlučivanja uključujući razvijanje alternativa i identifikaciju željenih rešenja. U tabeli su navedene sve tehnike participacije povezane sa prethodno navedenim nivoima participacije.

- Početna analiza stanja u oblasti urbanističkog planiranje i projektovanja iz rodne perspektive, sa setom preporuka**

Dokument je izrađen 2017. godine od strane Stalne konferencije gradova i opština, u okviru Programa podrške lokalnim samoupravama u Srbiji na putu ka EU - Druga faza, koji finansira Vlada Švedske, a kao osnov za izradu SKGO Plana integracije rodne perspektive za oblast urbanizma. Dokument je razmatran i usvojen na 2. sednici Odbora za urbanizam, stanovanje i izgradnju SKGO, u aprilu 2017, a potom i predstavljen članovima SKGO u više navrata.

Ova početna analiza, prvi dokument na ovu temu u Srbiji, sadrži desktop analizu lokalnog konteksta urbanističkog planiranja, analizu rodnih aspekata u različitim segmentima urbanističke prakse, rodnu analizu zainteresovanih strana u oblasti urbanističkog planiranja, primere pozitivne i negativne prakse iz zemlje i inostranstva, i set preporuka za dalje uključivanje rodno odgovornog pristupa urbanističkom planiranju u aktivnosti SKGO. Preporuke ovog dokumenta uključuju, između ostalih:

- Izradu rodne analize postojećih nacionalnih strategija i planova, sa predlozima za njihovo unapređenje;
- Izradu priručnika za primenu rodne perspektive u urbanističkom planiranju i projektovanju, sa definisanjem specifičnih ciljeva, aspekata i kriterijuma;
- Razvijanje niza indikatora za monitoring i evaluaciju sprovođenja strategije urođnjavanja na različitim nivoima planiranja urbanog razvoja;
- Povećanje kapaciteta institucija i zainteresovanih strana koji učestvuju u izradi i sprovođenju planske dokumentacije;
- Ohrabruvanje i negovanje multisektorskog pristupa u urbanističkom planiranju i projektovanju;
- Povećanje kapaciteta urbanista, urbanističkih institucija i jedinica lokalne samouprave za planiranje i sprovođenje participativnih procesa;

Inicijativa Gradove građankama, ova analiza, kao i vodič koji je iz nje proistekao, sprovedene ankete i participativni procesi, jasno se nadovezuju na iznete preporuke i predstavljaju korak dalje u uvođenju i promociji rodno-odgovornog pristupa urbanističkom projektovanju u Srbiji.

Технике	И	К	АП
1.1 Оглашавање	✓	✓	
1.2 Штампани промотивни материјал	✓		
1.3 Интернет оглашавање	✓		
1.4 Изложбени пано	✓	✓	
1.5 Конференција	✓	✓	
1.6 Инфо-пункт	✓	✓	
2.1 Дискусиона група	✓	✓	
2.2 Упитник	✓	✓	
2.3 Интернет консултације	✓	✓	
2.4 Каталог избора	✓	✓	✓
2.5 Јавни увид	✓	✓	
3.1 Радионица	✓		✓
3.2 Дизајн радионица	✓	✓	✓
3.3 „World Cafe“	✓	✓	✓
3.4 Дефинисање визије	✓	✓	✓
3.5 Конкурс - прикупљање идеја	✓		✓
3.6 Округли сто	✓		✓
3.7 „Изговори гласно“		✓	✓
4.0 Технике повратног информисања	✓	✓	

ЛЕГЕНДА		
И	Информисање	
К	Консултације	
АП	Активна партиципација	

5 Analiza postojeće prakse urbanističkog planiranja sa stanovišta rodne ravnopravnosti

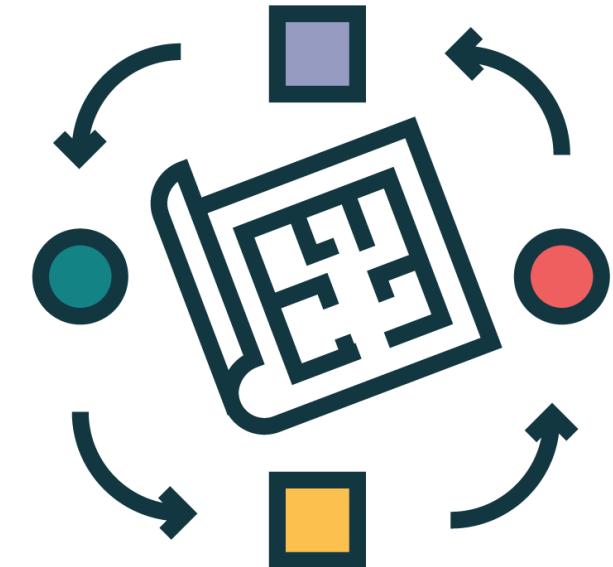

5 Analiza postojeće prakse urbanističkog planiranja sa stanovišta rodne ravnopravnosti

Urbanizacija sa sobom nosi čitav niz izazova na koje urbanističko planiranje treba da odgovori. Ti izazovi javljaju se u različitim aspektima života i funkcionalisanja gradova, i planiranje na njih može više ili manje uspešno da odgovori. Migracije u gradove često dovode do pojačane stanogradnje, ili do širenja predgrađa, a u slučaju Srbije i do fenomena izgradnje čitavih divljih naselja. U takvim uslovima izgradnju često ne prate adekvatni drugi aspekti urbanog razvoja, koji uključuju:

1. **Urbane funkcije**, odnosno dostupnost javnih prostora i usluga i različitih urbanih funkcija građanima i građankama, poput obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite i bezbednosti;
2. **Infrastrukturu**, odnosno razvijenost i distribuciju mreže puteva i saobraćajnica, javnog osvetljenja, vodovoda, kanalizacije i druge komunalne infrastrukture;
3. **Privredu**, odnosno razvoj ekonomskih mogućnosti, planiranje radnih mesta i suzbijanje sive ekonomije;
4. **Mobilnost**, odnosno kretanje i povezanost unutar naselja i međugradski, organizaciju i funkcionalisanje javnog prevoza, saobraćajne tokove;
5. **Stanovanje**, odnosno planski i adekvatan razvoj stanogradnje, planiranje gustine stanovanja i ravnoteže stambenih i drugih namena, suzbijanje divlje gradnje;
6. **Životna sredina**, odnosno razvoj principa energetske efikasnosti, održivosti, i otpornost na klimatske promene.

Naravno, izazovi urbanizacije ne mogu biti rešeni isključivo putem izrade i realizacije urbanističkih planova, već zahtevaju i saradnju i koordinaciju različitih službi, pojedinaca i sistema unutar državne ili lokalne samouprave. Ipak, urbanistički planovi predstavljaju važan instrument u postizanju ravnomernog i održivog urbanog razvoja, i direktno utiču na prostorno oblikovanje gradskog prostora u odgovoru na izazove.

5.1. Proces planiranja

Planski proces započinje prikupljanjem podataka o lokaciji/obuhvatu, analizom potencijala lokacije u smislu strategije razvoja područja i definisanjem ciljeva plana. Ovi koraci prethode proceduri donošenja odluke o pristupanju izradi plana. Iako su ciljevi plana važan korak u inicijativi za izradu, te donosiocima odluka komuniciraju suštinu inicijative, odnosno odluke, u urbanističkoj praksi u Srbiji postali su šablonika, administrativna stavka, iz koje se vrlo retko i nazire pravi razlog pristupanja izradi planske dokumentacije za neko područje.

Kao i kod formulisanja ciljeva plana, nedostatak transparentnosti prati i dalje korake izrade planske dokumentacije. U našoj urbanističkoj praksi i važećim procedurama i dalje se koristi sektorski pristup planiranju, gde se informacije prikupljaju isključivo kroz zvaničnu komunikaciju javnih institucija i preduzeća. Ovaj pristup omogućava sistemski pristup infrastrukturnom i urbanom razvoju, oslanjanjući se pre svega na kapacitete unutar samih institucija koje izdaju podatke i uslove. Međutim, na ovaj način onemogućava se prilagođavanje strateškim prioritetima na nivou grada, jer su, posebno u velikim gradovima poput Beograda, zahtevi različitih institucija često nekompatibilni ili u konfliktu i vezani za zadovoljavanje

individualnih prostornih potreba odredjene ustanove ili javnog preduzeća, zanemarujući pritom osnovni cilj izrade nekog planskog dokumenta a to je dobrobit za građane. Na primer u Planu detaljne regulacije područja uz Vinogradsku ulicu, sa saobraćajnom vezom do autoputske obilaznice, Novi Beograd i Surčin – faze I, II i III, Sekretarijat za javni gradski prevoz uprave grada Beograda i JP Beogradske pijace imale su sukobljen stav oko nove pozicije “buvlje pijace” i terminusa – okretnice za prigradske autobuse i tramvaje a da se nije sa građanstvom raspravljalo o opravdanosti tih sadržaja na predloženoj lokaciji. Takođe, sektorski pristup pojedinačnih obraćanja onemogućava sagledavanje međusobnih veza i sinergičnih potencijala različitih elemenata koji čine gradski metabolizam. Umesto optimizacije i sinhronizacije urbanističkih rešenja, a u cilju postizanja održivog razvoja, infrastrukturni, prostorni i društveni sistemi često se razvijaju odvojeno i nesihronizovano, što umanjuje kvalitet života građanki i građana.

Prvu tačku moguće participacije građanki i građana u planskom procesu predstavlja rani javni uvid. U okviru ove forme, otvara se mogućnost da i građani iznesu sopstvene podatke, saznanja i zahteve koji bi mogli biti od značaja za dalju izradu plana. Zakon ne obavezuje urbaniste da odgovore ili koriste informacija dobijene od građana u toku ranog javnog uvida, što može obeshrabriti građane od daljeg učešća u planskom procesu.

Izrada nacrtta plana u našoj praksi i dalje je centralizovan proces, koji se događa u okviru institucije obrađivača plana, odnosno urbaniste. U toku izrade nacrtta plana nema propisanih faza ili etapa rada, niti obaveze za prikupljanjem dodatnih informacija ili tehničkom kontrolom plana, a sam proces je netransparentan za zainteresovane strane. Svakako, ovo nije prepreka da urbanista zatraži ili prikupi dodatne informacije ako smatra da su potrebne, ali samo po sopstvenom nahođenju. Tek kompletno završen nacrt plana, sa svim zakonski propisanim elementima, upućuje se najpre na tehničku kontrolu od strane Komisije za planove, a potom i na javni uvid. Ovakvim pristupom takođe se, na neki način, obeshrabruje participacija zainteresovanih strana u planskom procesu - građani i druge zainteresovane strane komentarišu kompletno formulisano rešenje plana, uz prirodnji otpor urbanista prema potencijalnim promenama u dokumentu. Iako institucije tehničke kontrole, odnosno Komisija za planove, donose završnu odluku o usvajaju primedbi i eventualnim izmenama dokumenta pre usvajanja, zadržava se odnos nepoverenja i konflikta nastao između aktera u prostupku.

Posebnu poteškoću u komunikaciji urbanista sa građanima i drugim zainteresovanim stranama predstavljaju tehnički crteži, simboli i jezik koji se koriste i tokom javnih uvida, a koji su neprilagođeni onima kojima su namenjeni. U kompleksnim odredbama planova građani se teško snalaze, a kako bi mogli da provere ili razumeju da li su njihovi interesi uzeti u obzir. Najzad, može se tvrditi i da su prezentacija i jezik urbanističkih planova nerazumljivi i za donosioce odluka – odbornike u gradskim i opštinskim skupštinama, čijim glasovima se dokument završno usvaja i počinje da važi. Razumevanje u lokalnoj skuštini važno je i jer zakon omogućuje ulaganje amandmana na nacrt plana i tokom rasprave, o čemu se takođe izjašnjava skupština. Dakle, ključno je da svi oni koji plan donose ili menjaju u lokalnoj skupštini razumeju svrhu, suštinu i posledice tog dokumenta.

Iako na prvi pogled deluje da ova praksa olakšava posao urbanistima, držeći svaku suštinsku raspravu o urbanističkim planovima uglavnom u okvirima struke, ona zapravo šteti položaju urbanizma i urbanističke struke u javnosti. Često ni građanima, ali ni donosiocima odluka, nisu jasni svrha i značaj urbanističkog planiranja kao suštinske razvojne discipline. Upravo ovo nerazumevanje dovelo je i do gubitka ugleda i značaja urbanističke struke, kao i do reformi planskog sistema koje za cilj imaju ubrzanje procedura i omogućavanje brzih izmena u svrhu prilagođavanja potrebama investitora.

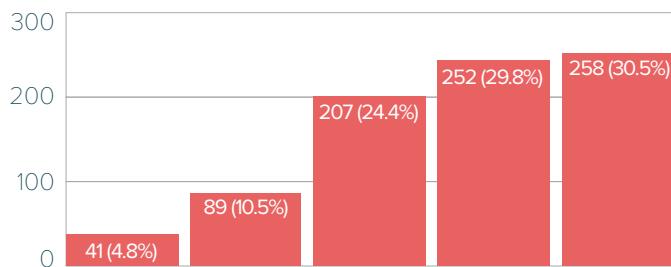
Kovanica “investitorski urbanizam” već duže vreme egzistira u javnom diskursu u Srbiji, i upravo oslikava mišljenje velikog broja građana, koji smatraju da su njihovi interesi, imovina, pa i način života ugroženi aktuelnim trendovima komercijalizacije urbane sredine. Sa druge strane, očekuje se apsolutna nedodirljivost private svojine, maksimizovanje potencijala svih lokacija i razumevanje za promenljive uslove tržišta. U takvoj sredini, bez ozbiljnijih promena i unapređenja sistema planiranja, uz jasno definisane i konsenzusom potvrđene strateške pravce razvoja, ne možemo očekivati uvođenje urbanističkog reda.

5.2 Namene i zoniranje

Svrha urbanističkog planiranja je pre svega očuvanje prostornih resursa gradova, adekvatna prostorna distribucija urbanih funkcija (namena) i planiranje javnih prostora. Ravnomerno i sistemsko planiranje javnih namena, kako u okvirima izgrađenog zemljišta, tako i otvorenih javnih prostora, najvažniji je korak u postizanju grada jednakih mogućnosti. Obzirom da se ne možemo osloniti na profitom vođene investicije da omoguće jednak pristup urbanim uslugama za sve, ova uloga neizostavno pripada javnom sektoru.

Srbija i dalje baštini standarde, mreže i institucije formirane tokom socijalističke Jugoslavije, a koji obezbeđuju pristup javnim uslugama i funkcijama svim građanima. U anketi Gradove građankama! većina anketiranih relativno dobro je ocenila pristup javnim uslugama (uglavnom ocenama od 3 do 5), što ne čudi obzirom na nasleđene dobro formirane mreže u urbanim naseljima.

Kako ocenujete dostupnost socijalnih institucija u kiju grada u kome živate (dom zdravlja ili ambulanta, škola, obdanište socijalni centar)?

U ovom pogledu, često je negativno pogodeno ruralno stanovništvo. Sela u Srbiji, usled nedostatka ulaganja u infrastrukturu, koja nije bila prioritet zbog višedecenijskog trenda migracija za urbanim centrima, sve češće nemaju jednostavan pristup osnovnim javnim institutima. Treba naglasiti da, kada ovaj pristup nije adekvatan, teže će biti pogodene žene, koje usled tradicionalnih rodnih uloga češće posećuju ove ustanove.

Iako zadovoljni pristupačnošću javnim uslugama, građani su

daleko manje zadovoljni brojem, pristupačnošću i održavanjem javnih prostora u gradovima. I dok u okvirima jedinica lokalne samouprave postoje jasno određene institucije koje se bave mrežom javnih ustanova, poput zdravstva, obrazovanja brige o deci, i drugim, urbanisti su ti koji vode računa o distribuciji, dimenzijama i karakteru mreže javnog prostora. U tome se oslanjaju na planski kontinuitet, strčna znanja i standarde, i već usvojene urbanističke parametre. Ipak, upravo je javni prostor često žrtvovan u ime drugih, podjednako, ali ne više važnih, potreba građana.

Kao što je navedeno, proces urbanističkog planiranja određuje distribuciju, dimenzije i pravila uređenja javnih prostora. Međutim, oblikovanje, karakter, opremljenost i pristupačnost javnih prostora, tema su dalje razrade kroz urbanističko i arhitektonsko projektovanje. Stoga i ovaj dokument, sa ciljem bliže analize upravo javnih prostora, kao i prateći vodič, pokrivaju oba nivoa urbanističkog delovanja, kako bi se i struci i javnosti približile osnove urođnjavanja u svim fazama osmišljavanja i oblikovanja javnog prostora.

Stanovanje jedna je od osnovnih planskih namena, ključna za urbani razvoj i kontrolisani rast gradova. Urbani centri koji rastu teže povećanju gustine stanovanja, te transformaciji jednoporodičnog stanovanja, ali i drugih namena poput privrednih ili komercijalnih kompleksa, u nove stambene zone višeporodičnog stanovanja. U planiranju stambenih četvrti važno je postići balans između stambene namene i drugih kompatibilnih funkcija, u skladu sa svakodnevnim potrebama stanovništva, ali i ekonomskih i ekološkim aspektima. Kroz anketu "Gradove građankama!", ispitanici su kao najkorisnije sadržaje u stambenoj zoni ocenili pijacu, biblioteku, supermarket i prodavnice, i frizerske i kozmetičke salone. Manje glasova, ali i dalje pozitivnu ocenu kao sadržaji u stambenim zonama dobili su zatvoreni i otvoreni bazeni, bioskopi i pozorišta, kafići i restorani i dečije igraonice, sportske sale i baloni i muzeji i galerije. Kao nekorisni u stambenim kvartovima označeni su kladionice, barovi i noćni klubovi, magacini i radionice i buvlje pijace. Hipermarketi i tržni centri su ocenjeni delimično korisnim a delimično nekorisnim, s tim što je nešto veći procenat ispitanika smatrao da nisu korisni.

Zanimljivo je da su benzinske pumpe i autoservisi dobili gotovo isti broj glasova za i protiv njihovog prisustva u stambenim zonama.

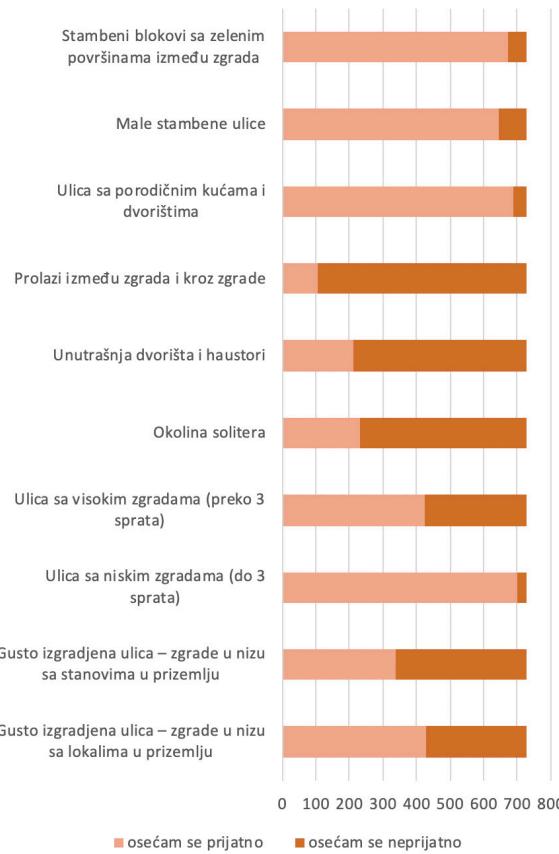
5.3 Gustina izgradnje i urbane tipologije

Na inkluzivnost i jednakost gradskih prostora značajno utiču i gustina i tipologija izgradnje. Gradove u Srbiji odlikuje nekoliko karakterističnih tipologija:

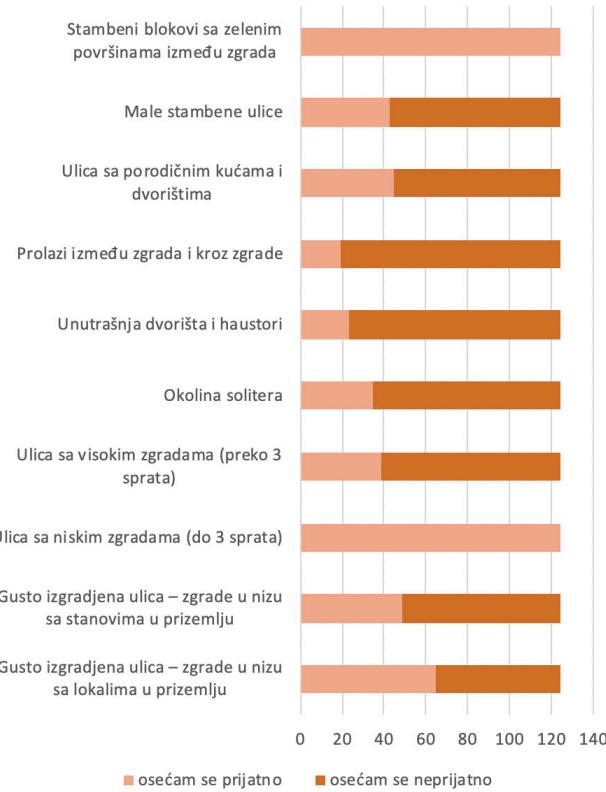
- naselja sa dominantno jednoporodičnim kućama, koje čine najveći deo stambenog fonda u Srbiji
- urbana jezgra, koje odlikuje izgradnja mešovite namene u uličnim nizovima
- modernistički otvoreni blokovi kolektivnog stanovanja

U poslednjih dvadeset godina intenzivirana je, u većim urbanim centrima, i transformacija iz jednoporodičnog u višeporodično stanovanje, sa različitim novim, ili hibridnim tipologijama. U Beogradu pojavili su se i primjeri potpuno zatvorenih stambenih blokova, sa jednim kontrolisanim ulazom i zajedničkim prostorom dostupnim samo stanarima, kao potpuna suprotnost modernističkim otvorenim blokovima sa objektima u javno dostupnim zelenim površinama. U planiranju novog urbanog razvoja i novih stambenih naselja, ali i rekonstrukcijama i transformacijama postojećih, potrebno je takođe uvesti principe urođnjavanja i sagledati posledice na različite grupe korisnika.

Osećaj neprijatnosti i tipologija gradskog tkiva - žene

Osećaj neprijatnosti i tipologija gradskog tkiva - muškarci

Mnoge često korišćeni elementi za razbijanje kompaktne arhitektonske forme - poput svetlarnika, atrijuma, prolaza i haustora, u praksi su postali neodržavani i nebezbedni prostori, koji izazivaju nelagodu i među ženama i među muškarcima. Ovo je posebno istaknuto kod onih prostora koji su okruženi zidovima bez otvora, te stanarima nije omogućen vizuelni kontakt i kontrola. Ovakve forme prolaza, mostova i dugačkih poluotvorenih hodnika i tunela, korišćene za izdizanje prizemlja objekata i njihovo međusobno povezivanje srećemo i na većem broju primera modernističke arhitekture, poput Bloka 19a i Bloka 23 na Novom Beogradu ili kompleksa solitera na Banjici. Njihov polu-javni karakter, bez vizuelne veze sa stambenim prostorijama, ostavlja nedoumnicu o pripadanju i odgovornosti za ove prostore i otvara mogućnost zloupotrebe.

Kroz anketu Gradove građankama, ispitani su i odnosi građanki i građana prema upravo različitim arhitektonskim tipologijama u urbanom tkivu. Zanimljivo je da su u odgovorima u anketi žene identifikovale veći broj tipologija u kojima se većinski osećaju prijatno, poput naselja sa porodičnim kućama, stambenim blokovima okruženim zelenilom, malim stambenim ulicama i ulicama sa objektima ispod 3 sprata. Muškarci, sa druge strane, većinski se osećaju prijatno samo u stambenim blokovima sa zelenilom i ulicama sa niskim zgradama, dok su sve ostale tipologije ocenili pretežno kao neprijatne. I za jedne i za druge najmanje prijatni su prolazi između i kroz objekte, haustori i ulazi, i okoline solitera.

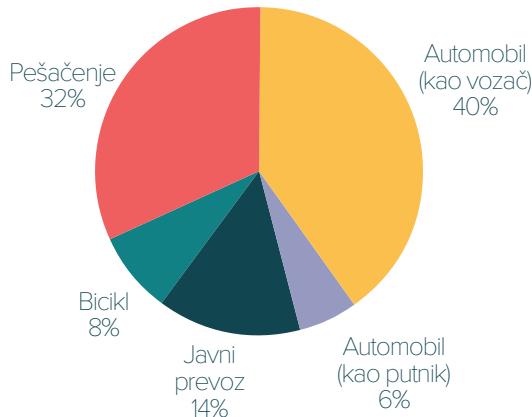
5.4 Urbana mobilnost i saobraćaj

Urbanističko planiranje je osnovni alat zaštite i razvoja javnog prostora, te kao takvo ima ključnu ulogu u obezbeđivanju gradova jednakih mogućnosti za sve. Kretanje u javnom prostoru, saobraćajnim ili drugim javnim površinama, važna je tema urbanističkog planiranja grada. Savremeni pristup održivoj urbanoj efikasnosti podrazumeva planiranje koje omogućava efikasnost, smanjenje distanci i vremena provedenog u putu, zaštitu životne okoline i smanjenje zagađenja, za sve vidove saobraćaja.

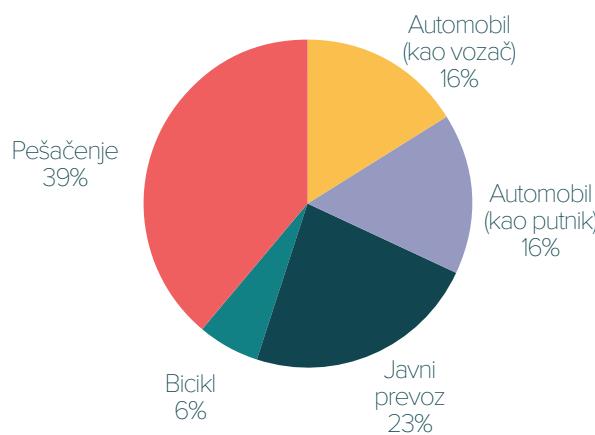

U urbanističkoj praksi u Srbiji, održiva urbana mobilnost pojavila se kao tema tek u poslednjih nekoliko godina. Rastući stepen motorizacije u Srbiji, koji još uvek nije dostigao evropske okvire, već predstavlja značajne izazove za tradicionalno planirane gradove. Čak i modernistički gradovi poput Novog Beograda, planirani za automobilsko kretanje i distance, danas su preopterećeni pred višestruko uvećanim brojem vozila. Planska i strateška dokumentacija započinje istraživanje i formulisanje odgovora na ove izazove, ali je realizacija još daleko. Planove održive urbane mobilnosti (POUM) do sada su u Srbiji usvojila samo dva grada – Kruševac i Šabac, dok je Beogradski POUM u izradi. Iskustva iz drugih evropskih zemalja pokazuju raznolike pristupe ovom dokumentu, od saobraćajno-tehničkog pristupa

Muškarci

Žene

Izvor: Anketno istraživanje GETS, H=2400

baziranog na tradicionalnim alatima saobraćajne struke poput optimizacije i ubrzanja kolskog saobraćaja u gradovima i izgradnje nove i skupe infrastrukture, do ekološko-urbanističkog pristupa koji zagovara čitav niz manjih, prostornih i administrativnih mera, kojima se daje prednost održivim vidovima kretanja.

Podaci dostupni iz Studije o Rodnoj ravnopravnosti u saobraćaju u Srbiji¹⁸ pokazuju da su žene u Srbiji¹⁸ manje mobilne, odnosno da značajno manje žena (35%) poseduje vozačku dozvolu i pristup sopstvenom vozilu od muškaraca (71%). To znači da žene mnogo češće zavise od drugih ili od javnog prevoza za svoja dnevna kretanja, kao i da se češće kreću peške, odnosno da su sklonije upotrebi različitih prevoznih sredstava tokom putovanja.

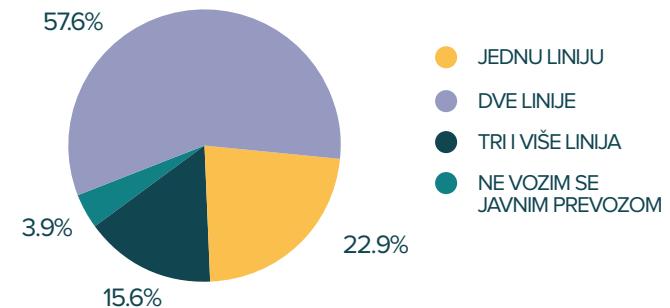
Ovi podaci direktno pokazuju da se žene održivije kreću od muškaraca, ali i da u slučajevima gde javni prevoz ili drugi alternativni vidovi prevoza nisu dostupni ili nije adekvatni, to će imati negativniji uticaj na život žena nego na život muškaraca. U istoj Studiji zaključeno je da dostupnost prevoza značajno utiče na način na koji žene koriste svoje vreme, pa tako skoro deset posto više žena kaže da zbog nedostatka prevoza odustanu od poseta kulturnim događajima i rekreativnim aktivnostima, dok su je ta razlika mala kada su u pitanju odlasci do obrazovnih ustanova, u kupovinu ili do mesta zdravstvene zaštite.

Povećanje površina namenjenih kretanju ili parkiranju vozila u gradovima jasno prioretizuje kolski način prevoza u odnosu na druge, i prostorno simbolizuje i odnos društva prema njegovim nemotorizovanim članovima. U ograničenom prostoru regulacije gradskih ulica, neophodno je ponovo promisliti odnose i potrebe, te iznaci nova prostorna i saobraćajna rešenja koja će uspostaviti balans među različitim zahtevima za kretanjem gradom.

Pored razvoja adekvatne pešačke i biciklističke infrastrukture odgovarajućih prostornih i bezbednosnih karakteristika, razvijen i raznovrstan javni prevoz ključni je element postizanja ravnopravnosti u saobraćaju. U Srbiji je nezadovoljstvo javnim prevozom veliko, kako zbog neadekvatnih uslova postojećeg prevoza, tako i nepostojanja istog u mnogim urbanim centrima.

Koliko linija javnog prevoza koristite u svojim dnevnim putovanjima?

847 responses

Obzirom da su žene već sada većinski korisnici javnog prevoza u Srbiji, neophodno je prilikom planiranja istog uzeti u obzir njihove specifične potrebe, kao i uključiti rodne aspekte u prikupljanje i analizu saobraćajnih podataka. Ankete građana i građanki sa specifično formulisanim pitanjima tako da se istraže stvarne potrebe i obrasci putovanja, rodna analiza prikupljenih podataka, fokus grupe sa građankama, analize pristupačnosti i bezbednosti stajališta javnog prevoza, neki su od alata koje je potrebno koristiti prilikom izrade saobraćajnih studija, pored uobičajenih alata za prikupljanje tehničkih podataka.

Takva istraživanja iz drugih evropskih gradova, poput Beča, pokazuju da žene imaju kompleksnije obrasce putovanja, da imaju veći broj destinacija svakog dana, te da kombinuju različite vidove transporta. Kada se takva saznanja uzmu u obzir, te planirane linije, frekventnost i režim funkcionisanja javnog prevoza prilagode potrebama žena, rezultat je bolji i efikasniji javni prevoz za sve, čiji se broj korisnika ova pola posledično povećava.

¹⁸ "Rodna ravnopravnost u saobraćaju u Srbiji", Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost MGSI, 2019.

5.5 Participacija građana

Participacija građana integrativni je deo rodnog pristupa urbanističkom planiranju. Ono je takođe i ključna alatka u prikupljanju podataka o aspiracijama, potrebama i izazovima žena u svakodnevnom životu, a usled nekontinuiranog i nedovoljno razvijenog sakupljanja i upotrebe rodne statistike. Rana participacija, stoga, dragoceni je uvid u specifičnosti rodnosetljivog pristupa planiranju.

U urbanističkoj praksi u Srbiji, minimalni stepen participacije građana obavezujući je odredbama Zakona o planiranju i izgradnji. Zakonom je propisana dvostepena participacija kroz institucije ranog javnog uvida, javnog uvida, uz dodatnu mogućnost skupštinskih amandmana, koji su svi sastavni deo propisane planske procedure.

Ovi procesi često su izraženo tehničkog i administrativnog karaktera, te neprilagođeni razumevanju i snalaženju laičke javnosti, što dodatno obeshrabruje aktivniju participaciju.

Najčešće, to je i jedini način uključivanja građana, što pokazuju i rezultati ankete Gradove građankama. Samo 13% građanki i građana upoznato je sa odredbama važećeg urbanističkog plana na lokaciji na kojoj žive, iako gotovo 60% njih izražava spremnost da uzme aktivnog učešća u oblikovanju svog susedstva. Jasno je da zakonski minimum nije i ne treba da ostane mera dovoljne uključenosti građana u planske procese.

Donosioci odluka i urbanisti mogu, aktivnim učešćem građana, obezbediti legitimitet planskim rešenjima i sprečiti prostorne konflikte u sprovođenju i realizaciji planova.

Organizacija participativnog procesa predstavlja određene izazove pred lokalne samouprave i urbaniste. Nedostatak resursa i vremena, ali i znanja i veština potrebnih kako bi se uspešno vodile različite forme aktivne građanske participacije, neki su od često navođenih razloga za nedostatak iste. U slučajevima inciranja učešća građana, rezultati mogu biti nezadovoljavajući. Tokom 2016. i 2017. godine Javno urbanističko preduzeće Plan iz Šapca sprovedlo je participativne procese na primerima urbanističkog planiranja i projektovanja, sa delimičnim uspesima. U toku ranog

javnog uvida u Plan detaljne regulacije Savapark organizovana je izložba konceptualnog planskog rešenja, sa dizajnerskim prikazom i vizuelizacijama prilagođenim razumevanju građana. Izložba je izazvala određeno interesovanje građana, koji su bili spremniji na verbalnu komunikaciju sa urbanistima pre nego na davanje pisanih sugestija koje bi mogле biti dokumentovane u dokumentaciji plana.

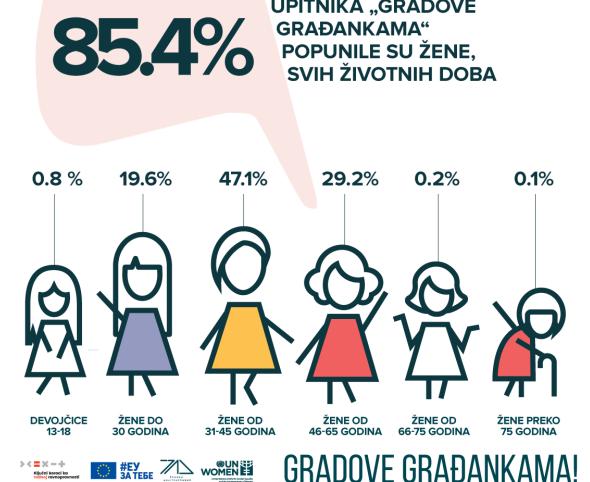
Iako postavljena u prostoru Kulturnog centra grada, u centralnoj zoni, izložba je izazvala veće interesovanje starijih sugrađana oba pola, dok je učešće mladih i muškaraca i žena srednjih godina bilo ograničeno.

Nešto aktivniji pristup sproveden je u pred-projektnoj fazi izrade urbanističkog projekta za javne prostore naselja Benska bara u Šapcu. Najpre anketom sa građanima, tokom 2015. godine, a potom i na radionicama sa stanarima naselja, formirani su ciljevi i sadržaji za planiranu rekonstrukciju javnih prostora. Rodna analiza sprovedenih procesa pokazuje značajno manje učešće žena i mladih, dok su najbrojniji učesnici organizovanih radionica bili stariji muškarci.

INFORMISANOST

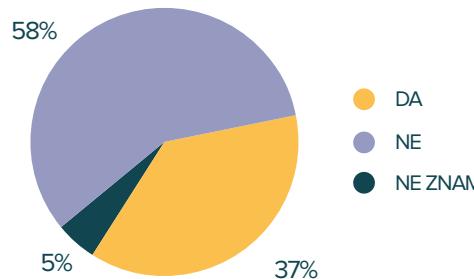

ŽENSKI GLAS

Da li ste ikad ranije učestvovali u nekom procesu urbanističkog planiranja, bilo kroz učešće u anketi ili kroz davanje primedbi na planska dokumenta?

852 response

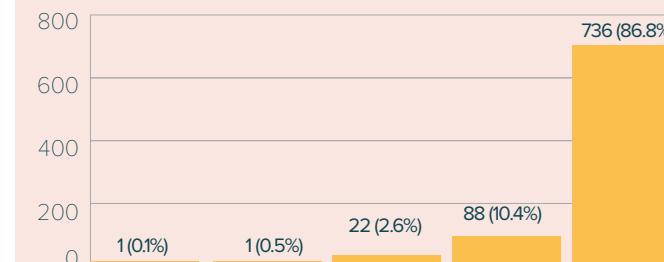

Samoorganizovanje građanstva u rešavanju ekoloških i prostornih problema prouzrokovanih komercijalizacijom urbanističkog planiranja je sve češće, samo u Beogradu za poslednjih nekoliko godina formirano je na desetine različitih neformalnih i formalno registrovanih udruženja građana, koja se bore za izmene planskih rešenja koja su neadekvatno definisala javni interes ili nisu sagledala potrebe svih potencijalnih korisnika. Kao jedna od akcija koju su građani sproveli kroz samoorganizovanje i uticaj na lokalnu upravu je akcija "Sačuvajmo naš parkić" koju

su stanovnici Banovog brda vodili skoro 18 meseci, nezadovoljni usvojenim planskim rešenjem koje je privatni interes stavilo u prvi plan, zanemarivši potrebe stanovnika u neposrednom okruženju za javnom zelenom površinom. Kroz aktivno suprotstavljanje planskom rešenju i pritisak na političke predstavnike u lokalnoj samoupravi - Predsednika opštine Čukarica, aktivisti su uspeli da svoju potrebu za zelenom površinom u okviru stambenog bloka obrazlože kao osnovanu, tako da je gradska uprava prihvatile izmenu planskog dokumenta i obavezu eksproprijacije zemljišta radi formiranja parkovske površine unutar stambenog bloka.

Da li mislite da je važno da građani budu redovno obavešteni o rešenjima za njihov kraj grada u toku izrade urbanističkih planova?

Ove i slične aktivnosti postepeno utiču na promenu svesti, odnosno prihvatanje činjenice o neophodnosti aktivnije saradnje lokalne uprave i građanskstva tokom izrade planske dokumentacije. Pozivi da se omogući aktivna participacija i uključivanje građa u procese oblikovanja urbanog prostora sve su češći u javnosti, te je u budućnosti urbanističkog planiranja u Srbiji moguće očekivati institucionalni odgovor, u vidu značajnijih pomaka i uvođenja inovativnih procedura.

KANALI KOMUNIKACIJE

53%

ISPITANIKA JE O IZRADI PLANSKE DOKUMENTACIJA SAZNALO PREKO DRUŠTVENIH MREŽ AKTIVISTICKIH I NEVLADINIH ORGANIZACIJA.

GRADOVE GRAĐANKAMA!

PARTICIPIJACIJA

59,5%

ISPITANIKA ŽELI DA UZME AKTIVNO UČEŠĆE U OBLIKOVANJU SVOJE NEPOSREDNE SREDINE I SPREMAN/NA JE DA IZDVOJI VРЕME ZA TO.

GRADOVE GRAĐANKAMA!

6 Analiza postojeće prakse urbanističkog projektovanja sa stanovišta rodne ravnopravnosti

6 Analiza postojeće prakse urbanističkog projektovanja sa stanovišta rodne ravnopravnosti

Javni prostori su ključno vezivno tkivo grada, koje omogućava društvenu interakciju, ekonomsku razmenu i kulturno izražavanje. Oni su reprezentativno lice grada, njegova slika pred građanima i posetiocima, kao i mesta za razvoj komercijalnih i kreativnih aktivnosti. Neadekvatan dizajn, loše održavanje javnih prostora ili njihova zloupotreba, dovode do prostornog zasićenja i konflikta, koji često dugo traju i utiču na celokupnu efikasnost i ekonomski potencijal grada. Kreiranjem živih i inkluzivnih javnih prostora - parkova, trgova, skverova, zelenih površina i ulica, dobija se kvalitetan urbani prostor koji podstiče ekonomske, kulturne i društvene interakcije i aktivnosti, smanjuje prostorne konflikte i kriminal, povećava osećaj bezbednosti i komfora, poboljšava mobilnost i pristupačnost, i omogućava društvenu koheziju i uključenje većeg broja društvenih grupa.

Iako su javni prostori definisani planskom dokumentacijom, njihovo oblikovanje i realizacija sprovode se na osnovu urbanističke i arhitektonske razrade, odnosno izradom projektne dokumentacije neophodne za izgradnju planom predviđene infrastrukture i fizičke strukture. Urbanističko projektovanje podrazumeva detaljnu razradu regulacionim planovima definisanih urbanističkih parametara i pravila, kao i njihovo sagledavanje i oblikovanje na manjem prostornom obuhvatu, najčešće jednog kompleksa javne ili ostale namene.

U kreiranju i održavanju javnih prostora u Srbiji učestvuju:

1. donosioci odluka, često kao inicijatori realizacije javnih prostora u cilju postizanja prednosti u političkoj utakmici
2. urbanisti i planeri, koji definišu prostorne okvire i veličinu svih javnih prostora kroz plansku dokumentaciju
3. projektanti, koji mogu biti iz javnog sektora ili iz privatnog, odabrani kroz tender ili konkurs
4. javna komunalna i druga preduzeća, koja su odgovorna za izvođenje i održavanje javnog prostora
5. građani, iako retko sistemski uključeni u proces donošenja odluka i oblikovanja prostora, učestvuju u celom procesu kroz svoje reakcije na njegove faze, ali i kasnije korišćenje i održavanje samog prostora

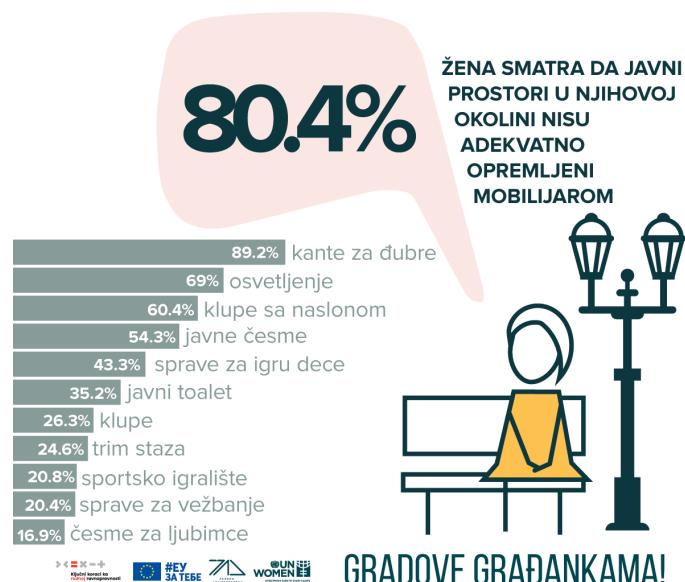
Kao osnov za oblikovanje i projektovanje javnih prostora, urbanisti i arhitekte oslanjaju se na tehnička i umetnička znanja, bazirana pre svega na opšte-prihvaćenim rešenjima, primerima dobre prakse, i naravno sopstvenim idejama o gradskom prostoru i životu u njemu. Zakonski minimum učešća javnosti na ovom nivou projektovanja ne obuhvata javne uvide, već javnu prezentaciju projekta, koja predstavlja jednostepenu participaciju uz mogućnost građana da daju primedbe, ali bez mogućnosti eventualne žalbe. Aktivno uključenje građana i ko-kreacija deo su projektantskog procesa samo za jako mali broj javnih prostora u Srbiji.

Iako je ženska emancipacija dovela do veće prisutnosti žena u javnom prostoru, ona na mnogim mestima i dalje nije njima prilagođen niti dovoljno bezbedan. U celom svetu, pa i u Srbiji, kao aktivnosti prihvatljive u javnom prostoru smatraju se šetnja, vožnja, sedenja, rekreacija, dečija igra. Usled i dalje dominantnog tradicionalnog obrazovanja, u kome dominira modernistički diskurs bez kritičkog osvrta, ove aktivnosti dobijaju svoj prostorni oblik u ozelenjenjnim površinama sa stazama i drvećem projektovanim po estetskim pre nego funkcionalnim principima (jer se za obavezno kretanje podrazumeva automobil, a za rekreativno šetnja), dečijim igralištima okruženim klupama bez naslona koje više odgovaraju savremenoj estetici, ili terenima za kolektivne sportove (košarka, fudbal). U poslednjih par decenije, kao sadržaji parkova i drugih otvorenih zelenih površina pojavljuju se i teretane na otvorenom, čiji su korisnici najčešće muškarci. Odgovor na pitanje šta su specifično ženske aktivnosti u javnom

prostoru i danas je teško dati, uglavnom zato što žene već dugo prilagođavaju svoje ponašanje prostorima, umesto da se prostori prilagode njima. Takođe, ova tema retko je predmet istraživanja u arhitektonskom i urbanističkom projektovanju, koji sebe i dalje se smatraju rodno-neutralnim disciplinama. Za potrebe ove analize stanja u Srbiji, u istraživanju i analizi specifičnih potreba žena i muškaraca u javnom prostoru, sagledani su dostupni podaci vezani za različite aspekte korišćenja i uživanja javnih prostora, dobijeni kroz statistike i participativne metode, kao i višegodišnje stručno iskustvo.

MOBILIJAR

6.1 Funkcije i opremljenost javnih prostora

Iz analizi stanja postojećih i planiranih parkova, zelenih površina i skverova, može se zaključiti da su zeleni javni prostori u Srbiji danas prilagođeni nekim, ali ne svim grupama korisnika. Čak i manje zelene površine opremljene su sportskim sadržajima – košarkašim ili fudbalskim terenima, i dečijim igralištima, ali mnogo ređe multifunkcionalnim sadržajima koji bi bili zanimljivi i za devojke i žene. Postavljanje klupa bez naslona ili loše održavanje klupa otežava boravak u javnom prostoru starijim sugrađanima oba pola, koji su često u pratnji dece kojoj su namenjena igrališta.

Kroz anketu Gradove građankama! građanke su rangirale važnost urbanog mobilijara u javnim prostorima. Najveći broj glasova (89%) doble su kante, što pokazuje da je higijena javnih prostora važan preduslov za njihovo korišćenje. Drugi najvažniji element opreme, po mišljenju građanki, je osvetljenje (504 glasa), što takođe govori o značaju osećaja bezbednosti u javnom prostoru za žene.

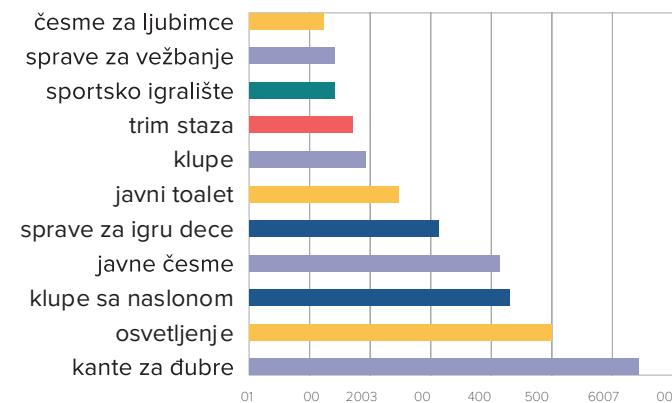
Očekivano, u odabiru između klupa sa naslonom i klupa bez istog, prevagu su odnele klupe sa naslonom (60%). Ovaj podatak ne iznenađuje kada sagledamo potrebe korisnika - korišćenje klupa sa naslonom udobnije je i adekvatnije za veći broj korisnika, nego kada klupe nemaju naslon. Ovo posebno postaje važno sa godinama, kada većini stanovništva kluge bez naslona više ne odgovaraju. Visoko rangirane u odgovorima građanki su i javne česme (57%).

Najmanji broj glasova žena dobili su česme za ljubimce, spave za vežbanje i sportska igrališta, iako su upravo dečija i sportska igrališta i vežbališta među najčešćim ulaganjima u javne prostore u Srbiji. Među muškim odgovorima primećuju se neke razlike: muškarci su kao nešto važnije ocenili javne toalete i dečija igrališta, dok su manju važnost dobije javne česme. I dok su muškarci i žene podjednako rangirali kante, osvetljenje i klupe sa naslonom, najmanje muških glasova doble su česme za kućne ljubimce, klupe i sprave za vežbanje.

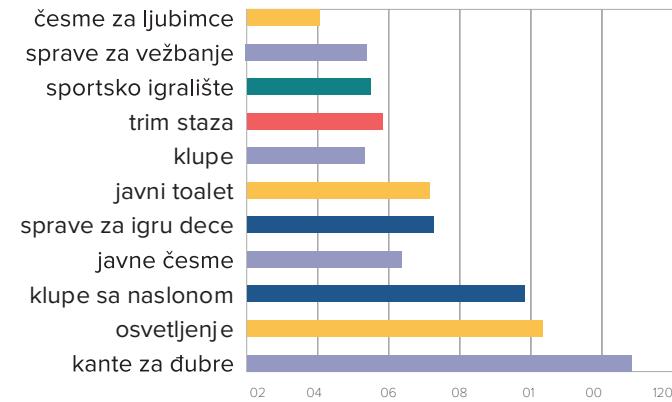
Zanimljivost je da su javne česme značajnije među ženskim odgovorima, dok je javni toalet važniji među muškim odgovorima. Moguće je da je razlog za mušku prioritizaciju javnih toaleta, osim bioloških razlika, i činjenica da muškarci koriste javne toalete koje žene uglavnom smatraju neprijatnim i nesigurnim.

Osim opremljenosti urbanim mobilijarom, aktivnosti i funkcije u javnom prostoru definisani su i mogućnostima uvođenja komercijalnih aktivnosti u parkove i druge otvorene zelene površine, odnosno postojećim i planiranim funkcijama i namenama u javnim prostorima ulica, trgova i skverova. Na mogućnosti stvaranja dinamičnog uličnog života utiču tipologija objekata – da li su prizemlja otvorena ili “slepa”, vrsta delatnosti koja se u njima odvija, kao i mogućnost “prelivanja” aktivnosti iz objekata u javni prostor. Ulični život isključivo poslovnih kvartova, koji se prazne sa prestankom radnog vremena, izgleda vrlo različito od uličnog života centralnih gradskih kvartova gde su izmešani stanovanje, poslovanje, trgovina i ugostiteljstvo. Iako

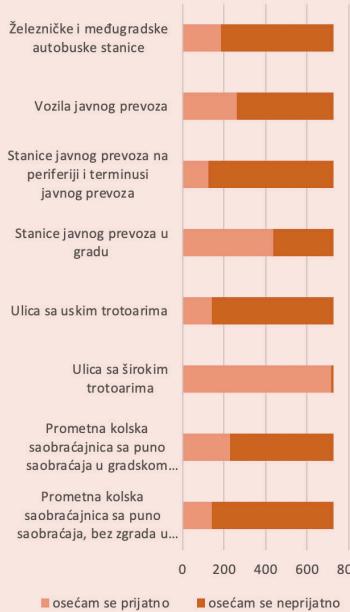
Žene

Muškarci

Osećaj nesigurnosti i saobraćajne površine - žene

Osećaj nesigurnosti i saobraćajne površine - muškarci

stambeni kvartovi zahtevaju manje buke, mešavina sadržaja je ta koja proizvodi atraktivnost, živost i osećaj bezbednosti u javnim prostorima, koji je posebno važan u stambenim zonama. Različiti sadržaji, sa različitim radnim vremenom, kao i raznovrsna i multifunkcionalna opremljenost javnih prostora, omogućavaju njegovo kontinuirano korišćenje tokom dana (i noći) i doprinose boljoj povezanosti, osećaju pripadnosti i sigurnosti u javnom prostoru.

6.2 Pristupačnost

Iako se većina naših građana i građanki kreće peške, automobil zauzima drugo mesto među načinima kretanja u svim mestima u Srbiji. Sudeći po pristupu planiranju i projektovanju ulica i gradskih saobraćajnih mreža, automobil je na prvom mestu, jer se on prioritizuje i funkcionalno i prostorno. Ako znamo da automobile kao prevozno sredstvo uglavnom koriste muškarci, jasno je da ovakav pristup javnom prostoru nije rodno-senzitivan.

Intenzivan kolski saobraćaj, neodržavana saobraćajna infrastruktura i saobraćajni objekti, kao i neadekvatno uređena i održavana stajališta javnog prevoza značajan su izvor nesigurnosti za građane i građanke, kao što pokazuju rezultati ankete Gradove građankama. Obzirom da saobraćajne površine čine najveći deo otvorenih javnih prostora, neophodno je preispitati dosadašnji pristup njihovom projektovanju, realizaciji i održavanju.

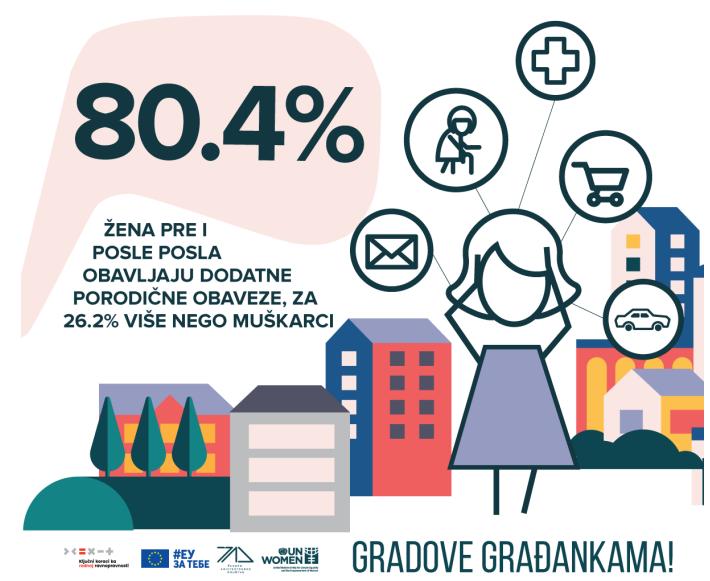
Iako se mnogim javnim prostorima postojeći i planirani sadržaji, iako možda adekvatni, nisu pristupačni svim korisnicima. Stepenice, ivičnjaci, rampe bez ograda, uske staze i druge fizičke barijere često onemogućavaju osobama sa poteškoćama u kretanju da koriste i borave u javnom prostoru. Takođe, sadržaji i funkcionalnosti prilagođene slepim i slabovidim osobama u Srbiji i dalje su izuzetak više nego pravilo.

Iako se najčešće vezuje za osobe sa invaliditetom, pristupačnost se zapravo odnosni na sve građane jer je sasvim moguće da usled fizičkih povreda svaka osoba u nekom, iako ograničenom, periodu svog života ima otežano kretanje. Neke vrste otežavajućih faktora javljaju se neminovno i sa godinama, pa stariji sugrađani oba pola slabije vide i teže se kreću, bez obzira što nemaju

invaliditet. Takođe, primenama pravila o pristupačnosti osoba sa invaliditetom, omogućava se korišćenje prostora i mnogim drugim kategorijama građana poput roditelja sa decom u kolicima, sugrađanicima i sugrađankama sa kolicima za kupovinu, turistima sa koferima na točkovima, biciklistima, korisnicima trotineta, rolera, skejt bordova i drugih prevoznih sredstava.

U Srbiji se u cilju postizanja pristupačnosti prostora primenjuje Pravilnik o tehničkim standardima planiranja, projektovanja i izgradnje objekata (Sl. glasnik RS 22/2015), kojima se osigurava nesmetano kretanje i pristup osobama sa invaliditetom, deci i starim osobama. Ovaj dokument uređuje elemente pristupačnosti za savladavanje visinskih razlika, elemente pristupačnosti kretanja i boravka u prostoru u stambenim zgradama i objektima za javno korišćenje, i elementi pristupačnosti javnog saobraćaja. Pa ipak, relativno kratak vremenski period od uvođenja obaveze pristupačnosti, kao i nepostojanje sistemskih kontrola i evaluacije prostora sa ovog stanovišta, rezultira i dalje većinski nepristupačnim prostorima i objektima.

DNEVNE OBAVEZE

ZAGAĐENJE

49%

ISPITANIH ŽENA KAO NAJVEĆI UZROČNIK
ZAGAĐENJA U SVOJOJ OKOLINI NAVODI
AUTOMOBILSKI I TERETNI SAOBRACAJ

PETROHEMIJA
ĐUBRE
PALJENJE NEFORMALNA NASELJA
GRADILIŠTA
TOPLANA
SAOBRaćAJ
LJUDI GREJANJE
INDUSTRIJA VINČA

6.3 Elementi prirode u javnim prostorima

Na udobnost i dobrobit u javnim prostorima utiču različiti elementi, do funkcija i opreme, mobilnosti i pristupačnosti, obrađenih u prethodnim poglavljima, do upotrebe zelenila i vode za kreiranje prijatnog prostora za boravak, uprkos rastućim efektima klimatskih promena. Najzad, i osećaj sigurnosti važan je aspect udobnosti i dobrobiti u javnom prostoru, ali takođe obzirom na značaj ove teme za rodnu perspektivu, zaslužuje posebno poglavlje.

Benefiti zelenila u javnom prostoru prevazilaze samo funkciju prečišćavanja vazduha i zaštite od zagađenja. Drveće u javnom prostoru pruža neophodnu hladovinu u letnjim mesecima za udobniji i prijatniji boravak i korišćenje javnih prostora, dok leti može smanjiti neprijatne udare vetra. Obzirom na sve izraženje klimatske promene, kao i efekte toplotnih ostrva usled preizrađenosti i nedostatka zelenila, projektovanje javnih prostora bez drveća u mnogim gradovima u svetu danas deluje gotovo nezamislivo, pa ipak u Srbiji predstavlja uobičajen pristup. Često se kao objašnjenje za nemogućnost uvođenja ili seću postojećih drvoređa koriste neuredna dokumentacija o podzemnim instalacijama, troškovi održavanja ili nedostatak parking mesta. Međutim, sve izraženje negativne reakcije građana na ovakva rešenja pokazuju da je neophodna promena u pristupu projektenata, ali i javnih službi.

Većina ispitanika ankete Gradove građankama ocenila je kraj grada u kome stanuje kao zagađen. Obzirom da je najčešći odgovor na uzrok zagađena bio "saobraćaj", očigledno je zagađenje vazduha najveći fokus stanovništva. U prethodnom poglavljju pokazano je i da je higijena javnih prostora jedna od najvažnijih tema kada se radi o njihovom opremanju i održavanju. Najzad, sve veća aktivnost i samoorganizovanost građanki i građana kada je u pitanju zaštita zelenih površina i drveća od novoplanirane izgradnje govori o pojačanom značaju ove teme u društvu.

Pravilno projektovanje zelenih površina, osim estetskih, treba da uključi i funkcionalne aspekte zelenila. Neke funkcije, poput zaštite od buke i saobraćajnog zagađenja, hladovine, zaštite od vetra, fizičkog odvajanja, skrivanje od pogleda, i slično već su deo tradicionalnog spektra arhitekata i inženjera. Savremeni pristupi zelenim površinama uvode i nove funkcije, poput adijabatskog (evaporativnog) hlađenja, smanjenje efekata toplotnog ostrva, poboljšanje energetskih svojstava objekata pasivnim hlađenjem i grejanjem, formiranja ekoloških koridora i poboljšanja psihičkih i fizičkih zdravstvenih parametara stanovnika okolnih naselja i korisnika javnih prostora.

Prirodni elementi u javnim prostorima imaju pozitivnu uticaj na generalno psihičko i fizičko zdravlje građanki i građana. Pravilan izbor vrsta prilikom ozelenjavanja može smanjiti alergijske i respiratorne probleme, dok rekreativni sadržaji u prirodi pozitivno utiču na kardio-vaskularne performanse, smanjenje

ZAGAĐENJE

53%

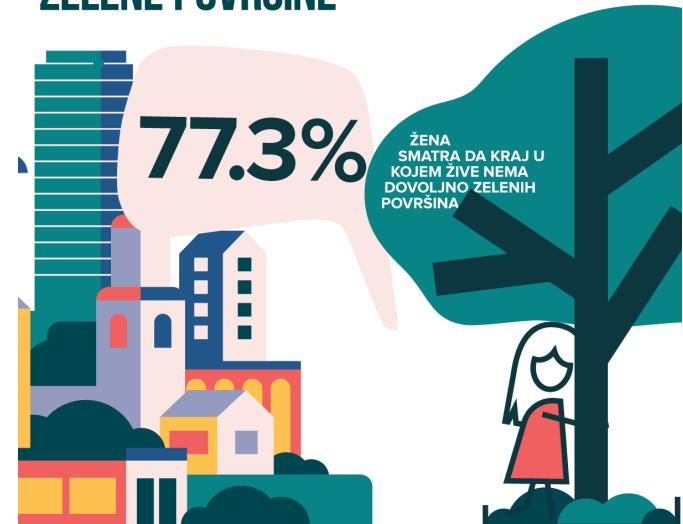
ISPITANIKA OCENJUJE SVOJ KRAJ GRADA
KAO ZAGAĐEN, A KAO NAJVEĆEG
ZAGAĐIVACA NAVODE SAOBRaćAJ.

ZELENE Površine

77.3%

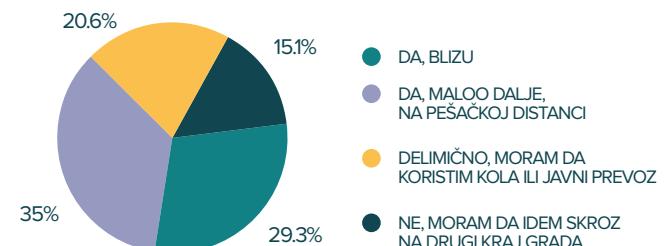
ŽENA
SMATRA DA KRAJ U
KOJEM ŽIVE NEMA
DOVOLJNO ZELENIH
POVRŠINA

gojaznosti i sa njom povezanih zdravstvenih problema, i smanjenje uticaja stresa. Ukrasni savremeni gradski život znači da građanke i građani često nemaju vremena i mogućnosti za češće ili duže boravke u prirodi, već se okreću prostorima urbane prirode kako bi ispunili svoje potrebe za šetnjom i rekreacijom.

Da li svoje potrebe za rekreacijom u prirodi
možete da ispunite u blizini vašeg stana?

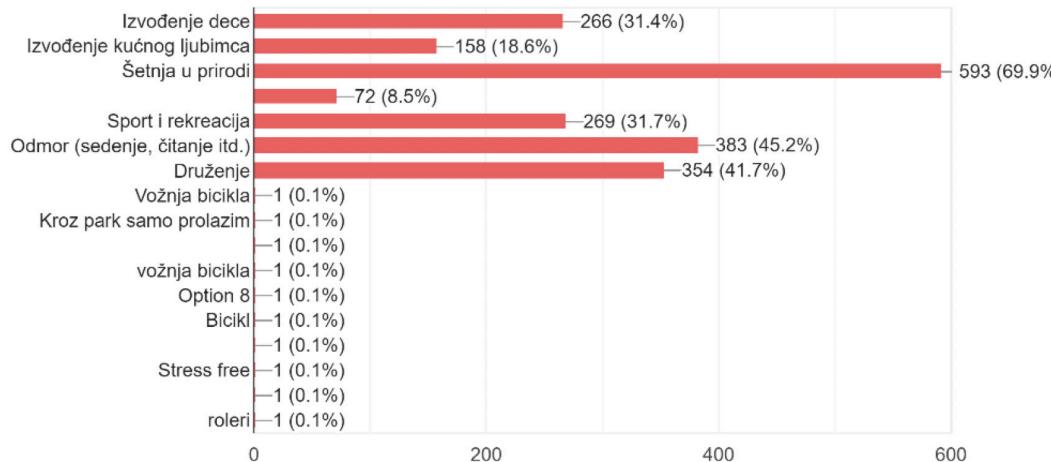
846 responses

Najzad, projektovanje zelenih površina i zelenila u gradovima važan je element kreiranja prostora socijalizacije i interakcije, gde grupisanjem visokog rastinja, ili dispozicijom srednjeg rastinja formiramo raznovrsne ambijente za udobno i prijatno korišćenje od strane različitih grupa korisnika.

Koji su najčešći razlozi za vaše korišćenje parkova?

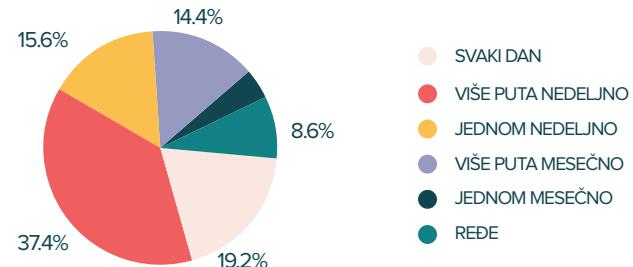
848 responses

Formiranje i negovanje zelenih površina u gradovima usko je povezano i prisustvo vode, koje usled preterane izgradnje, popločavanja javnih prostora, i neumerene potrošnje, takođe ima sve manje. Sa druge strane, velike vode – bujice, poplave i jake padavine, sve su češća posledica klimatskih promena. Gradovi se susreću sa manjom vode potrebne za život zelenih površina, ali i ljudi, u gradovima, sa jedne strane, dok se sa druge strane bore sa upravljanjem velikim vodama u kojima stradaju infrastruktura, imovina i ljudi. Adekvatan pristup projektovanju javnim površinama, prilagođen savremenim izazovima, može rešiti neke od ovih problema, dok u isto vreme omogućava formiranje upravo udobnih i raznovrsnih javnih prostora koji odgovaraju raznolikim potrebama građanki i građana.

Koliko često koristite javne zelene površine - parkove i šume u gradu?

847 responses

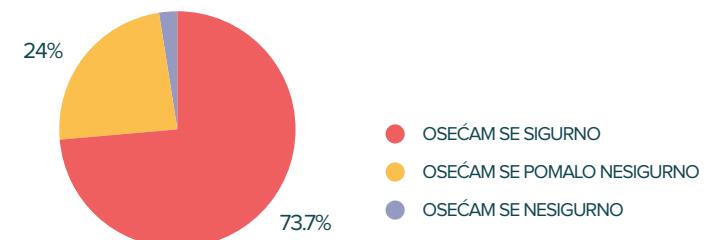

6.4 Bezbednost i sigurnost u javnom prostoru

Posebno važnu temu za žene predstavlja bezbednost javnih prostora. Podaci na temu bezbednosti u javnom prostoru dobijeni kroz anketu Gradove Građankama! pokazuju da se većina ljudi oseća sigurno u kraju u kome živi (73,7%). Ipak, ako pogledamo razlike između muških i ženskih odgovora, jasno je da se žene osećaju nesigurnije. 80,6% muškaraca odgovorilo je da se osećaju sigurno, dok je isti odgovor dalo 72,4% žena. Cak 27,6% ženskih odgovora u anketi su da se osećaju pomalo nesigurno ili nesigurno u kraju u kome žive.

Koliko često koristite javne zelene površine - parkove i šume u gradu?

847 responses

Osećaj neprijatnosti u javnim prostorima - žene

Osećaj neprijatnosti u javnim prostorima - muškarci

BEZBEDNOST

27.6%

ŽENA SE OSEĆA
NEBEZBEDNO U SVOM
KRAJU

Loše osvetljenje ulica, staza, parkova i trgova, kao i veliki broj mračnih i "slepih" prolaza i ulaza, obeshrabruju žene da koriste i borave u javnim prostorima. Osećaj neprijatnosti i nesigurnosti značajno utiče na način života žena i odluke koje donose u svakodnevnom kretanju i boravku u javnom prostoru. Veća je verovatnoća da će žena odustati od večernje rekreacije u parku usled osećaja nesigurnosti, nego što je to slučaj sa muškarcima. Žene se opredeljuju da li će čekati autobus na bližoj stanici ili će hodati do dalje, ali bolje osvetljene stanice, na osnovu osećaja lične sigurnosti. Osećaj nesigurnosti utiče na ekonomski status žena, njihovu upotrebu vremena, njihovu mogućnost da uživaju u raznovrstanosti ili rekreaciji, i čitav niz drugih svakodnevnih aktivnosti. Iako je strah od fizičkog nasilja u javnom prostoru prisutan kod oba pola, on je prisutniji kod žena, koje se takođe plaše i rodнog nasilja.

Osećaj nesigurnosti u javnom prevozu takođe je više izražen kod žena nego kod muškaraca. Žene su češće žrtve seksualnog uz nemiravanja i diskriminacije u javnom prevozu (5% žena prijavilo je da je doživelo seksualno uz nemiravanje u javnom prevozu, dok je isto prijavilo 1% muškaraca). Žene se češće žale i na diskriminaciju u javnom prevozu i taksi vozilima, posebno u urbanim centrima.

Statistike vezane za seksualno uz nemiravanje takođe nisu pouzdane, usled patrijarhalnog pristupa u društvu koji najčešće sramoti i krivi žrtvu. Fokus grupe i intervju sprovedeni tokom izrade Studije o rođnoj ravnopravnosti u saobraćaju pokazuju da, u direktnom razgovoru, mnogo veći broj žena potvrđuje da su iskusile neku vrstu seksualnog uz nemiravanja u prevozu, fizičkog ili verbalnog, zbog čega su osetile neprijatnost ili strah. Zapravo, prema istoj Studiji, čak jedna od tri žene često se oseća neprijatno u javnom prevozu.

Kao što je ranije pokazano, osećaj neprijatnosti nije povezan samo za vozila prevoza, već i prateću infrastrukturu javnih prostora - autobuskih i železničkih stanica, okretnica i stajališta, kao i staza i puteva koji vode do njih. Saobraćajni prostori generalno, poput velikih saobraćajnih petlji, pešačkih mostova, tunela i podzemnih prolaza, spadaju među najneprijatnije prostore u gradovima.

Osećaj nebezbednosti građanki i građana ne potiče samo od straha od nasilja, već na njega utiču i drugi faktori – opasnost od fizičkih povreda usled neosvetljenih prostora i fizičkih barijera, strah od fizičke iscrpljenosti usled dužih destinacija bez mogućnosti za odmor, strah od nebezbednosti u saobraćaju, a u sadašnjem trenutku globalne pandemije i strah za zdravlje. Na mnoge od navedenih strahova može se uticati kroz oblikovanje fizičkog prostora.

Ispitanici ankete Gradove Građankama! izjasnili su se da se najsigurnije osećaju u krajevima grada gde dominiraju porodične kuće (53,3%), kao i u istorijskom centru grada (50,7%), dok su poslovni i komercijalni delovi grada ocenjeni kao manje prijatni. Jasno je da su "oči na ulici", kako ih definise američka urbanistkinja Džejn Džejkobs, ključne element osećaja bezbednosti – na porodičnim kućama to su prozori dnevnih prostorija koji gledaju na ulicu, a u centru grada trgovine i lokali koji rade do kasno, obezbeđujući život ulica. Međutim, kako pokazuje anketa građana Srbije, buka, vika i pjanstvo gostiju iz lokalâ u gradu takođe je izvor osećaja neprijatnosti i nebezbednosti.

6.5. Dizajn i umetnost u javnom prostoru

Izraz „dizajn javnog prostora“ prvenstveno se odnosi na proučavanje i projektovanje urbanih javnih površina kroz elemente koji se koriste za oblikovanje **fizičkih karakteristika gradova i načina** na koji se javna mesta **doživljavaju i koriste**, te pojmom *dizajn* moramo proširiti izvan uobičajene oblikovne i vizuelne kategorije koja je samo jedan od elemenata dobro osmišljenog i realizovanog javnog prostora. Karakteristike dobrog dizajna koje obezbeđuju pozitivno “korisničko iskustvo” u javnom prostoru su jedinstvenost -prepoznatljivost, pristupačnost – jasna hijerarhija kretanja, fleksibilnost koja podržava različite aktivnosti korisnika i mogućnost transformacije samog prostora kroz vreme (moduralan, fazni pristup razvoju u skladu sa novim potrebama korisnika), uklopljenost u kontekst, vizuelno zanimljiva rešenja prostornih elemenata, ergonomija mobilijara, tehnološke inovacije, inovativni održivi materijali.

U našoj novoj praksi primetna je tendencija tipskih rešenja koja na primeru rekonstrukcije dečijih igrališta u parkovima značajno podiže kvalitet i frekvenciju korišćenja prostora, ali ne doprinose originalnost sveukupnog rešenja i stvaranju prepoznatljivih identitetskih celina. Korisnici mogu biti u bilo kom parku sa istom materijalizacijom poda i mobilijaram.

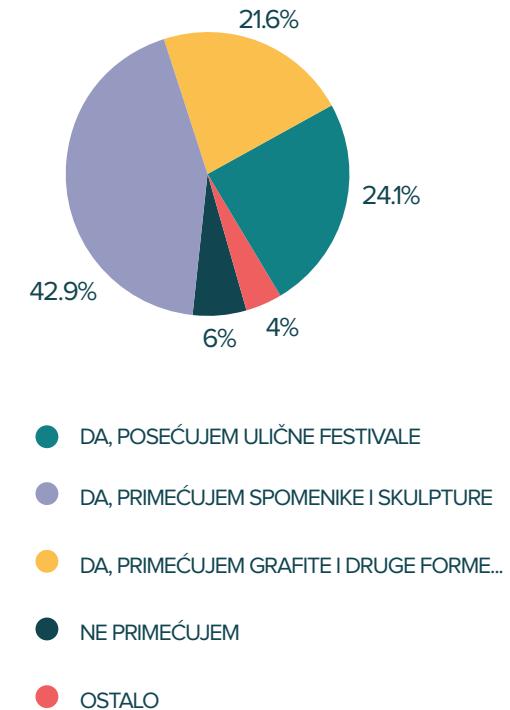
Ova praksa se može modifikovati jednako kvalitetnim funkcionalnim rešenjima razvijanim u saradnji sa autorskim timovima (kroz konkurs ili po pozivu), kao što je to učinjeno u slučaju Vinaverovog trga u Šapcu, koji je vođen snašnjim konceptom, originalnim rešenjem, posvećenošću dizajnerskim detaljima i materijalima, uspeo da zadovolji sve aspektima dizajna u urbanom prostoru, univerzalne i specifične potrebe svojih različitih korisnika, među kojima su i žene, majke sa decom, stariji sugrađani čije se potrebe često zanemaruju našim javnim prostorima.

Umetnost u javnom prostoru takođe je značajan deo njegovog opremanja. Dobar dizajn urbanog mobilijara, stalno ili privremeno postavljena umetnička dela, kao i kulturno-umetničke manifestacije i događaji povećavaju atraktivnost i život javnog prostora. Na pitanje da li primećujete / konzumirate umetnost

u javnom prostoru? u anketi Gradove Građankama negativno je odgovorilo samo 5,4% ispitanika, što govori da građanke i građani obraćaju pažnju i na ovakve sadržaje, te da ih ne treba zanemariti u procesu projektovanja i oblikovanja gradskih otvorenih prostora.

Da li primećujete / konzumirate umetnost u javnom prostoru?
849 responses

Najveći deo konsultovanih građanki i građana (45.7%) pozitivno se izrazio o savremenijim urbanim formama umetničkog izraza poput uličnih festivala, grafita i murala, dok nešto manji, ali i dalje veliki procenat ispitanika (42.9%) tvrdi da od umetničkih sadržaja u javnom prostoru najviše primećuje spomenike i skulpture, što govori da su ove forme umetničkih dela i izražavanja itekako potrebni građankama i građanima kao kulturna nadgradnja i važni u ostvarivanju identiteta i atraktivnosti javnih prostora. Ovom aspektu javnih prostora, posebno kontekstualnosti umetničkih formi u datom prostoru, potrebno je posvetiti posebnu pažnju i u procesu odlučivanja uključiti kompetencije i izvan dosadašnjih redovnih urbanističkih procedura, te konsultovati nezavisne ekspertkinje i eksperte iz polja savremene umetnosti, očuvanja kulturnog nasleđa i savremene umetničke kritike i prakse. Upravo sa ciljem sprovođenja kompetentnog i kvalitetnog procesa odabira ili stvaranja umetničkih formi koje neće biti isključivo "ukras" u urbanom okruženju, već okidač pozitivnih transformacija i urbane revitalizacije, gradovi izrađuju jasne strategije i formiraju gradske odseke ili savetodavna tela (*Public Art Council*).

Suprotno ovim tendencijama, u glavnom gradu Srbije je primetna specifična neplanska spomenička praksa koja zaobilazi očekivane transparentne procedure i oglušuje se o urbanističke, arhitektonske, estetske i umetničke kriterijume što izaziva javne polemike i negativne reakcije sugrađana. Preko tri hiljade građana Beograda i Srbije potpisalo je peticiju kojom se traži obustavljanje radova na postavljanju spomenika Stefanu Nemanju, a oglasili su se i pojedini stručnjaci koji su javno iskazali svoje protivljenje postavljanju takvog spomenika, navodeći finansijske, kulturološke, simboličke i estetske razloge.

Pored problematike koja proističe iz urbane disfunkcionalnosti, neprimerenih megalomanskih proporcija i identitetske praznine predloženog rešenja, ovaj spomenik podcrtava praksu muške dominacije u našim javnim prostorima. Uvezši samo Beograd za primer, uočavamo ogroman disbalans između broja spomenika koji u javnosti reprezentuju muške figure i spomen obeležja ženskim istorijskim ličnostima. Samo 10 % spomenika i skulptura u javnom prostoru srpske prestonice je posvećeno ženama. To je brojka koja se kroz spregu kulturne i urbane politike može promeniti u korist ravnopravnog valorizovanja ženskog i muškog doprinosa društvu kroz različite forme umetničkog stvaralaštva u javnom prostoru, ukoliko postoji politička volja.

6.6. Participacija i ko-kreacija u urbanističkom projektovanju

U nedostatku institucionalnog mehanizma za participativno urbanističko projektovanje, civilni sektor je preuzeo inicijativu facilitiranja različitih formi izražavanja mišljenja građana kroz peticije, ankete, inicijative i participativne radionice sa ciljem iznalaženja rešenja optimalnih za lokalnu zajednicu i medijacije između građana i lokalnih vlasti, nekada manje ili više uspešno. To su svakako dragoceni procesi emancipacije i podizanje svesti građana o njihovom pravu na grad i razvijanju veština i alata za ostvarenje tog prava.

Primeri građanske inicijative za pokretanje participativnog procesa unutar lokalne zajednice i uspostavljanje dijaloga za gradskim vlastima u vazi sa pitanjima od važnosti za kvalitet života lokalnog stanovništva:

Moje parče Savamale - Trougaona javna površina između Geozavoda, Karađorđeve ulice i Mikser Hause godinama se koristila kao „javni toalet“, prostor za izvođenje pasa i ponekad za različita kulturna dešavanja. Kako bi ovaj prostor dobio lepsi izgled i bio u funkciji građana i onih koji žive tu tim Škole urbanih praksi (Gradska Gerila) i udruženje Mikser pokrenuli su participativnu inicijativu „Moje parče Savamale“. koja je imala za cilj da žitelje Savamale i ostale građane direktno uključi u proces planiranja i kreiranja javnog prostora. Na ovaj način građani su imali priliku da iznesu svoje mišljenje i utiču na procese planiranja grada. Javnosti je predstavljen projektni zadatak koji su zajedno oblikovali stanovnici kvarta uz pomoć stručnjaka volontera na osnovu kojeg je pokrenut konkurs za predloge rešenja, kao neformalna simulacija procesa u kojem su građani od samog početka uključeni u dijalog o zajedničkom rešenju i uređenju određene javne površine, koje kao takvo zadovoljava interes i potrebe svih zainteresovanih učesnika i korisnika nekog javnog prostora.

7. ZAKLJUČAK

Rodne perspektive zaslužuju svoje mesto među aspektima savremenog, integrativnog pristupa urbanističkom planiranju i projektovanju, ali na putu do njihove sistemska i institucionalne primene ima još puno izazova. Jedan od njih je otpor prema uvođenju novih praksi u struku koja još uvek nije našla odgovore na druge izazove savremene urbanizacije. Međutim, pozitivni primeri iz zemlje i inostranstva pokazuju nam da primena rodne perspektive često donosi dobrobit čitavoj zajednici, te dovodi do rešavanja prostornih konfliktaka.

Rodna perspektiva primjenjiva je u svim aspektima i fazama izrade i sprovođenja urbanističke dokumentacije, a njeni alati i mere često ne zahtevaju dodatna ulaganja i tehnička znanja. Svakako, potrebno je ulaganje u podizanje stručnih kapaciteta, edukaciju, razvoj nezavistnosti i integriteta struke. Kroz ovaj projekat, ali i druge projekte partnerskih organizacija, statistike, podaci, literatura i primeri dobre prakse koji osvetljuju rodni, participativni i inkluzivni pristup urbanom razvoju, dostupni su sada i na srpskom jeziku, i prilagođeni za lokalni kontekst. U tu svrhu, ova analiza i u njoj izneti podaci i zaključci poslužiće za formulisanje rodnih kriterijuma, alata i evaluacija za potrebe olakšane praktične primene u urbanističkim preduzećima i institucijama, prikazani kroz Vodič do rodno odgovornih javnih prostora.

Vodič i njegove rodne kriterijume moći će da koriste građani, građanske i stručne organizacije, mediji i sve druge zainteresovane strane kako bi procenili efekte planiranja, te formulisali sopstvene ciljeve, zahteve ili primedbe u procesima participacije i ko-kreacije. Najzad, do većeg učešća građanki i građana u procesima oblikovanja njihove neposredne okoline doći će samo njihovom sopstvenom inicijativom. Zajedničkim aktivnostima i inicijativama građana, građanskih i stručnih organizacija i medija, edukacijom i podizanjem svesti o izazovima, ali i savremenim rešenjima urbanog razvoja, moguća je izgradnja osvešćenijeg i ravnopravnijeg društva, čije će ogledalo biti gradovi jednakih mogućnosti.

Analiza urbanističkog planiranja i projektovanja sa stanovišta rodne ravnopravnosti

Ova publikacija je nastala u okviru projekta "Ključni koraci ka rodnoj ravnopravnosti", koji sprovodi Agencija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women), uz finansijsku podršku Evropske unije. Stavovi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autorima i autorkama, i ne predstavljaju nužno stavove UN Women, Ujedinjenih nacija, ili bilo koje druge organizacije pod okriljem Ujedinjenih nacija.